

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

BORUT ČELIK
ISLAMSKI EKONOMSKI SISTEMI
DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2004

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

BORUT ČELIK

MENTOR: Izredni profesor dr. Marko Lah

ISLAMSKI EKONOMSKI SISTEMI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2004

KAZALO

1. UVOD	1
1. 1. HIPOTEZA DIPLOMSKE NALOGE	7
1. 2. UPORABLJENA METODOLOGIJA	11
2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	11
2. 1. ISLAM	11
2. 1. 1. <i>Islamska religija, Allah, d. ž. in Mohamed, a. s.</i>	12
2. 1. 2. <i>Koran in hadisi</i>	14
2. 1. 3. <i>Razkoli v islamu</i>	15
2. 1. 4. <i>Islamsko pravo</i>	17
2. 1. 5. <i>Verske dolžnosti</i>	20
2. 1. 6. <i>Muslimanski koledar in najpomembnejši prazniki</i>	21
2. 1. 7. <i>Druge družbenokulturne značilnosti islamskega sveta</i>	22
2. 2. DEFINICIJE POJMA EKONOMSKI SISTEM	24
3. TEMELJNE ZNAČILNOSTI EKONOMSKEGA SISTEMA	27
3. 1. TRŽNI EKONOMSKI SISTEM	28
3. 2. CENTRALNOPLANIRANI EKONOMSKI SISTEM	28
4. IZRAZI ISLAMSKEGA PRAVA (ŠARIJE) V ISLAMSKIH EKONOMSKIH SISTEMIH ALI KAJ SO ISLAMSKI EKONOMSKI SISTEMI	29
4. 1. METODE IN PROCESI ODLOČANJA	31
4. 2. EKONOMSKA KOORDINACIJSKA MEHANIZMA	32
4. 2. 1. <i>Islamsko tržno gospodarstvo</i>	32
4. 2. 2. <i>Islamsko centralnoplanirano gospodarstvo</i>	34
4. 3. LASTNINSKA PRAVICA	36
4. 4. MOTIVACIJSKI MEHANIZMI V ISLAMSKIH EKONOMSKIH SISTEMIH	38
5. ISLAMSKA MIKROEKONOMIJA	38
5. 1. ALI V ISLAMSKIH EKONOMSKIH SISTEMIH OBSTAJA EKONOMSKI PROBLEM?	39
5. 2. VEDENJE ISLAMSKEGA POTROŠNIKA	39
5. 2. 1. <i>Prepoved prekomerne potrošnje</i>	40
5. 2. 2. <i>Potrebe/želje islamskega potrošnika</i>	40
5. 2. 3. <i>Oblike vedenja islamskega potrošnika</i>	41
5. 3. ISLAMSKO PODJETJE	43
5. 3. 1. <i>Vrste odzivov islamskih podjetij, ki jih narekujejo zlata etična načela</i>	43
5. 3. 2. <i>Tri vrste ciljev in s tem povezano vedenje islamskih podjetij</i>	45
5. 3. 3. <i>Oblike islamske poslovne organizacije</i>	46
5. 3. 4. <i>Ali islamska podjetja oglašujejo?</i>	48

6. ISLAMSKA MAKROEKONOMIJA.....	48
6. 1. ISLAMSKI FINANČNI SISTEM.....	49
6. 1. 1. <i>Centralno bančništvo</i>	49
6. 1. 2. <i>Poslovno bančništvo</i>	50
6. 2. ZAVAROVALNIŠTVO	51
6. 3. DELNIŠKI TRG	51
6. 4. ISLAMSKI DAVČNI SISTEM: ZAKAT IN HUMS.....	51
7. IDEALNA ISLAMSKA EKONOMIJA.....	53
8. SKLEPNA MISEL	53
LITERATURA:	56
SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE.....	56
ČLANKI V ZNANSTVENIH REVIJAH, ZBORNIKIH IN ČASOPISIH	58
INTERNETNI VIRI.....	59

1. UVOD

Islamske države se razprostirajo od severozahodne afriške obale čez Saharo do Rdečega morja, koreninijo na Arabskem polotoku, se preko Iranskega višavja dotikajo Indije in na severu globoko zažirajo v ozemlje Rusije. Zasledimo jih zopet na Malajskem arhipelagu. Kot nekakšen eksot biva med Dekanskim polotokom in Indokino državica Bangladeš, v Indijskem oceanu pa muslimansko prebivalstvo poseljuje množstvo otokov, ki se imenujejo Maldivi in Komori.

Večje **muslimanske skupnosti** obstajajo v Evropi in ZDA in so posledica zgodovinskih sprememb sveta. V Evropi gre ločevati med muslimani na Balkanu (v Bosni in Hercegovini, Zvezni Republiki Jugoslaviji, Makedoniji, Albaniji, Bolgariji), ki so ta prostor naselili za časa turških osvajanj in s tem povezanih migracij – številni prebivalci nam bližnjega področja so vstopali v islam za časa Otomanskega cesarstva – ter tistimi, ki živijo v zahodni Evropi in so sodobni emigranti. V Evropo so prišli po drugi svetovni vojni. Večje muslimanske skupnosti živijo v Veliki Britaniji, Franciji (okoli 5 milijonov), Nemčiji, na Nizozemskem in Švedskem. V ZDA je manjše število muslimanov prišlo pred in po prvi svetovni vojni, večje število emigrantov pa je prispelo na to področje v zadnjih desetletjih. Obstaja pomembna razlika med muslimani v Evropi in ZDA. V ZDA je pomembnejše število Afroameričanov pristopilo k islamu. Islamska skupnost v ZDA šteje od 6 do 7 milijonov muslimanov.

Islam je najmlajša velika svetovna religija in po nekaterih ocenah je danes na svetu več kot 800 milijonov muslimanov.

Islam se začne bliskovito širiti po Mohamedovi smrti leta 632. Do 18. stoletja se na prostoru med Evropo in Indijo, v Afriki in na Daljnem Vzhodu oblikujejo, propadejo in ponovno vzniknejo različne zelo uspešne vladavine. Nam najbolj poznan – tudi iz slovenske literature – je razrast Otomanskega imperija. V 18. in 19. stoletju nastopi za islamske države pomembna prelomnica. Te države zasedejo predvsem evropski **kolonizatorji – Nizozemci, Britanci, Francozi, Nemci in Italijani – ter Rusi in Kitajci**. Do začetka 20. stoletja te velesile zasedejo celotni muslimanski svet. Pod njihovim vplivom se islamske družbe preoblikujejo v centralizirane-birokratske

države. V muslimanske države torej vstopijo drugoverci. Novi oblastniki ustanavljajo "moderne" šole, ki učijo o vrednotah evropskih, ruskih in kitajskih držav. V islamske družbe vstopijo novi vzorci proizvodnje, menjave, razdelitve in potrošnje. Porajajo se nove elite. Moderne islamske države so torej produkt interakcije že oblikovanih islamskih držav in vdora družbenokulturnih vzorcev kolonialnih oblastnikov. Nastane množstvo med seboj različnih si držav.

Stik islamskih držav s kolonialnimi oblastniki lahko opišemo v štirih točkah.

1. Koncem 18. in v začetku 19. stoletja evropske velesile, Rusija in Kitajska vzpostavijo teritorialno in ekonomsko nadvlado v islamskih državah.
2. V 20. stoletju se oblikujejo "nacionalne" države. Del muslimanske elite poskuša v takšne državne tvorbe vnesti "moderno" politično identiteto ter promovirati ekonomski razvoj in socialne spremembe.
3. V 20. stoletju se kot odgovor na prejšnji dve fazi razraste islamizem oziroma različna islamska gibanja, ki načenjajo vprašanja vloge islama v njihovih državah in druga povezana vprašanja (glej Lapidus, 2002:456).
4. V 20. stoletju se islamske države osamosvajajo, postajajo neodvisne, a prejšnje kolonialne gospodarje zamenjajo novi, domači diktatorji. Ti ob podpori zahoda še naprej tlačijo islam, kar vodi v nove napetosti znotraj postkolonialnih islamskih držav.

Z vstopom kolonialnih oblastnikov v islamske države se torej oblikujejo različna podporna in odklonilna gibanja, ki jih imenujemo **modernisti** (sprejemajo zamisli o posodabljanju islama) in **radikalni islamizem** (zahteva vrnitev h koreninam, k enotnosti vere in države, Zahod je obravnavan negativno prav tako pa modernisti).

Modernizem je pustil svoj pečat v Turčiji, Egiptu in Alžiriji. Pomembnejše osebe med modernisti so Afganistanec Al Afgani (1838–1897), Egipčan Mohamed Abduh (1849–1905), Indijec Sayyid Ahmad Khan (1817–1898), turški državnik Mustafa Kemal (1881–1938).

Organizacija, ki predstavlja vrsto radikalnega islamizma, so na primer Muslimanski bratje (Al Ihvan al Muslim) in imajo svoje korenine v Egiptu. Leta 1928 jih je s

somišljeniki ustanovil Hasan al Bana. Radikalni islamisti so izvedli islamsko revolucijo v Iranu leta 1979. Vodil jih je ajatola Homeini (glej Smrke, 2000:279–283).

Pomembno se mi zdi omeniti, da neglede na to, ali so bili na oblasti modernisti ali islamski radikalci, venomer je ena stran preganjala drugo, kar je seveda še bolj legitimiralo obstoj drugačemislečih (opozicijskih) gibanj. Tarik Ramadan pravi takole: "... Prejšnje kolonialne gospodarje so zamenjali novi, domači diktatorji. ... Najprej je bil državni terorizem in šele potem se je – kot odgovor nanj – pojavil islamski radikalizem. In ne morebiti narobe, kot stvari prikazujejo nekateri teoretiki. To seveda še zdaleč ne pomeni, da opravičujem skrajneže v islamskih vrstah. ... " (Delo, 13. 3. 2004:4–5). Tarik Ramadan je profesor filozofije na univerzah v Ženevi in Fribourgu v Švici. Branko Soban o njem zapiše, da: "... velja za enega najbolj prodornih intelektualcev 21. stoletja. Mnoge univerze po svetu se tepejo za njegova predavanja, v Zahodni Evropi pa je zaradi svojih reformističnih pogledov in novih, svežih idej o islamu, postal pravi idol mladih muslimanov, saj do roba napolni vsako dvorano, kjer se pojavi. Kot kakšna rock zvezda" (Delo, 13. 3. 2004:4). Zanimivo je, da je Tarik Ramadan vnuk, leta 1949 ubitega ustanovitelja Muslimanskih bratov, Hasana al Bane. Na tem mestu si pridemo nekoliko navzkriž s prej omenjenimi kategorijami modernizma in radikalizma v islamskih državah. Po mojem mnenju gre za prevelike posplošitve. S posameznimi gibanji, osebami in njihovimi idejami se je potrebno ukvarjati bolj poglobljeno. Naj razmišljanje podkrepim z nekaj argumenti. Kot prvo Ramadan razlikuje med **reformatorji** in **tradicionalisti**. Sam se ima za reformista. Po njegovem mnenju se reformist sprašuje, ali je svete knjige mogoče brati na nov način, v skladu z taždidom – prenovo religije. Zanj predstavlja problem branje, natančneje rečeno drugačno branje temeljne islamske literature. Pomemben je kontekst. Staro je mogoče predstavljati in uporabljati tudi na nov, evlucijski način. Vse se razvija in spreminja. Šarija po njegovem mnenju pomeni tudi pot k zvestobi in ne samo zakona. Pravi, da bodite to, kar ste, počnite to, kar mislite, da je dobro in izpričujte bistvo svoje vere v vsakdanjem življenju. Ramadan ponuja nov koncept sobivanja, ki ga poimenuje **dar al šahada**¹. Po njegovem mnenju ga sprejema velika večina muslimanov, sodobnih islamskih mislecev in tudi političnih voditeljev. Zavrača

¹Šáhíd pomeni priča, lahko pa tudi bojevnik, ki je pripravljen umreti za svojo vero.

star dualistični koncept, ki deli svet na **dar al islam (svet islama) in dar al harb (svet vojne)** (glej Delo, 13. 3. 2004:4–6).

Na tem mestu naj omenim še to, da Ramadan pravi, da **javno mnenje**² v islamskem svetu praktično ne obstaja. Ne poznajo ga niti v azijskih islamskih državah (Maleziji, Indoneziji) (glej Delo, 13. 3. 2004:4–6). Misel postane razumljivejša (logičnejša), če se navežemo na Tönniesovo razlikovanje med mnenjem javnosti in religijo. Prvo je kompleksna oblika socialne volje, ki biva v Družbi (Gesellschaft) in druga je kompleksna oblika socialne volje v Skupnosti (Gemeinschaft). Religija in mnenje javnosti sta nasprotni si obliki skupnostne volje. (glej Splichal, 1997:113–156). Islamske države lahko v večini primerov uvrstimo k Skupnostim, kjer ima usodno družbeno vlogo religija. Mohamed al Mamun al Hadeibi o izražanju javnega mnenja v Egiptu pove naslednje: “Vse tv postaje so državne. Vsi veliki časopisi tudi. Demonstracije niso dovoljene. Mitingi tudi ne. To velja celo za dovoljene stranke. Mitingi so lahko le znotraj ograjenega prostora, v dvorani na primer, zato da nepoklicani ne bi videli, kaj se dogaja za zidovi” (Delo, 10. 1. 2004:21).

Slovenke in Slovenci se lahko s **slovensko islamsko skupnostjo** in islamom srečamo že na domačem pragu. V Sloveniji – takrat še socialistični republiki – ima islam domovinsko pravico že od leta 1976 (URL: <http://www.gov.si/uvs/frames2.htm>, 31. 10. 2004). V Sloveniji se po zadnjem popisu slovenske populacije v letu 2002 prišteva med muslimane 47.488 prebivalcev Slovenije (URL: http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati_html/SLO-T-08SLO.htm, 31. 10. 2004). Po 11. septembru 2001 so se iz mednarodnega okolja preselile v slovenski prostor žgoče razprave o islamu in muslimanih. “Opazovalci” medijev smo bili deležni kar burnih razprav o izgradnji džamije v Ljubljani. Pa vendar sta se mi iz tega obdobja v srce vtisnila dva avtorja, ki sta izražala svoje poglede na omenjene “probleme”.

Drago Jančar je zapisal: “... kakor, da islam ni že tukaj in med nami? In prav zato ker je tukaj, bi morali o njem odprto debatirati, kakor to zahtevajo principi liberalnega tipa demokracije, v kakršni želimo živeti. ... Ko se torej soočamo z islamom, ki je že

²“V kompetitivnem mnenjskem procesu, v katerem se srečujejo različni interesi, si posamezniki in skupine prizadevajo doseči konsenz o spornih zadevah. V tem procesu izoblikujejo skupno, javno izraženo mnenje javnosti, ki vpliva na delovanje institucij politične in državne oblasti. Tako se oblikuje javno mnenje kot oblika izražanja ljudske volje” (Vreg, 2000:35).

danes del slovenske resničnosti in bo jutri med nami navzoč tudi z minareti, bi bilo, skratka, dobro malo bolje poznati tako njegovo duhovnost in kulturo kakor krize, ki jih družbe, s katerimi je povezan, preživljajo v soočanju s sodobnim svetom. S čim manj floskulami in čim več resničnega védenja. ... Pisec teh vrstic je nenavadno lepe in vznemirljive trenutke doživel na Galati, visokem stolpu v starem delu Carigrada. Z Zlatega Roga so se odbliskovali zadnji žarki večernega sonca, z minaretov pa so se od vseh strani oglašali zvočniki s petjem muezinov, ki so klicali k večerni molitvi. To so bili trenutki, v katerih je zrak drhtel od duhovnosti in hkratne življenske radosti. Trenutki, ki jih je mogoče doživeti tudi v baročni cerkvi in njenih zvonovih na slovenskih gričih. Kdor razume, da gre tu za eno in isto skrivnost, ne bo imel težav ne z islamom in ne s krščanstvom” (Delo, 10. 1. 2004:32).

Aleš Debeljak v Žurnalovem intervjuju odgovarja na vprašanja o odnosih med ZDA in Evropo, o islamu, terorizmu, slovenskih notranje političnih odnosih in pojavih ter Evropski Uniji. Glede spora med ZDA in Evropo pravi, da: “... mostove namenoma podirajo le tepci in fundamentalisti” (Žurnal, 19. 3. 2004:34). Misel bi veljalo upoštevati pri vseh svetovnih odnosih. O gradnji džamije pa Debeljak razmišlja takole: “Da bo džamija kot verski, kulturni in socialni center islamske skupnosti v Sloveniji stala, je po mojem le vprašanje časa. Neizogibno je namreč, da se spoštuje ustavno določilo o enakosti vseh veroizpovedi. To pa tudi pomeni, da mora ta ustava veljati tudi za slovenske muslimane, se pravi, da mora v morebitnem konfliktu med posebnimi zahtevami doktrine in prakse islama na eni in ustavnim redom Republike Slovenije na drugi strani tudi islamska skupnost prepoznati primarnost politične ureditve države, ki je naš skupni dom. Glede bodočega arhitekturnega videza in minaretov džamije, ki očitno – navsezadnje razumljivo, saj gre za prvi objekt te vrste – motijo znatni del prebivalstva, pa je treba reči, da ne obstaja nikakršen predpis islamske tradicije, ki bi natančno določal, kakšna mora biti džamija. Lokalne navade in načini gradnje se tradicionalno spajajo s splošnimi potrebami islama, kar pomeni, da gre pri graditvah džamij tudi za upoštevanje lokalnih tradicij v stavbarstvu. ...” (Žurnal, 19. 3. 2004:34–35).

V slovenski prostor se mora po tem sodeč zasaditi kvalitetnejša komunikacija med različnimi družbenimi skupinami. Gledano z zornega kota komunikoloških ved

moramo Slovenci in Slovenke uvideti, da intenzivno in strpno interkulturalno³ ter transkulturalno komuniciranje⁴ prinaša obojestranske koristi komunikatorjem. Tega se najverjetneje dobro zavedajo ekonomski subjekti (podjetja, organizacije), ki poslujejo (izmenjujejo izdelke, storitve in nenazadnje ideje) tudi preko meja domovine. Da je temu tako, lahko sklepamo na podlagi dosedanje **menjave med Slovenijo in islamskimi državami**, ki iz leta v leto spet narašča.

Ante Milevoj, vodja za Bližnji vzhod in Afriko pri Gospodarski zbornici Slovenije, o tej menjavi pravi: "Bližnjevzhodni trgi so v zadnjih nekaj letih spet pridobili na pomenu, tako po vrednosti poslov kot tudi po številu slovenskih podjetij, ki z njimi poslujejo oziroma tam vidijo svojo priložnost. Slavna in uspešna preteklost sodelovanja slovenskih podjetij pri velikih infrastrukturnih in gradbenih projektih mogoče danes res ni več realnost, vendar je še vedno prisotnih mnogo poslovnih stikov iz tistega obdobja. Ti se danes obnavljajo skozi druge vrste poslov. Za slovenska podjetja so najbolj pomembni trgi v regiji Turčija, Iran ter Egipt kot najpomembnejši arabski trg. Na GZS opažamo, da so izkušnje slovenskih gospodarstvenikov pri poslovanju s trgi Bližnjega vzhoda in Afrike večinoma pozitivne. Ko so pogodbe sklenjene, gre največkrat za dolgoročne posle, kjer ima zaupanje med poslovnimi partnerji pomembno vlogo. Polovičarstvo ne rodi rezultatov, potrebna je popolna predanost poslu in poznavanje kulturnega, sociološkega in velikokrat tudi religioznega ozadja poslovnega partnerja. Govorica telesa je pomemben element pri pogajanjih in jo je treba natančno preučiti. Problematika pridobivanja viz bo aktualno vprašanje tudi v prihodnosti. Razen veleposlaništva Turčije v Ljubljani imajo vse druge države Bližnjega vzhoda in Afrike svoja veleposlaništva, ki pokrivajo Slovenijo, večinoma na Dunaju ali v Budimpešti. V zadnjih nekaj letih prihaja v ospredje mesto Dubaj, ki je postalo glavno tranzitno središče za blago, ki gre naprej na tržišča Bližnjega in Srednjega vzhoda ter Afrike. Če je bila v preteklosti vstopna točka za arabske in okoliške trge Kairo, mu je to vlogo danes prevzel Dubaj" (URL: <http://www.gzs.si/Nivo3.asp?ID=14516&IDpm=6075>, 31. 10. 2004).

³"Interkulturalno komuniciranje pomeni interakcijske odnose iz oči v oči, torej medosebno komuniciranje med osebami različnih kultur" (Vreg, 2000:110).

⁴"Transkulturalno komuniciranje je komuniciranje čez državne meje, torej komuniciranje med pripadniki različnih kultur s pomočjo pisem, telefona, množičnih medijev, interneta in podobno" (Vreg, 2000:110).

O gospodarskem sodelovanju Slovenije z Egiptom in Iranom Polajnarjeva zapiše: “Z Egiptom ima RS dobre dvostranske odnose, ki se neprestano nadgrajujejo, še posebej na področju gospodarskega sodelovanja. Velik napredek je dosežen pri gospodarskem sodelovanju z Iranom, saj se je v lanskem letu izvoz povečal za 104 odstotke. Ta trg ostaja eden najpomembnejših slovenskih neevropskih izvoznih trgov” (Polajnar, 2003:54–55).

K sklepanju o zainteresiranosti slovenskih subjektov za ta prostor me napotuje tudi **mreža slovenskih diplomatskih predstavništav** v islamskih državah⁵. Njihove naloge med drugim opredeljuje Zakon o zunanjih zadevah iz leta 2001, ki v 19. členu predpisuje med drugimi tudi sledeče naloge: “varovanje in uresničevanje interesov RS, njenih državljanov in pravnih oseb; pospeševanje in razvijanje prijateljskih odnosov ter sodelovanje med RS in sprejemno državo na vseh področjih”, poleg tega pa pravi, da “diplomatske misije razvijajo svojo dejavnost predvsem na političnem, gospodarskem, ... in drugih področjih” (Zakon o zunanjih zadevah, URL: http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html, 31. 10. 2004).

1. 1. HIPOTEZA DIPLOMSKE NALOGE

K pisanju diplomske naloge me je gnala želja po spoznavanju novega. Kljub temu, da moje pisanje ne temelji na empiričnem spoznanju – bivanju in proučevanju družbenokulturnih⁶ komponent v samih islamskih državah – upam, da diplomska naloga enostavno in jasno predstavi temeljna pojma – islam in ekonomski sistem – ,

⁵“Diplomatske misije RS v islamskih državah: veleposlaništvo v Egiptu (Kairo), ki nerezidenčno pokriva Saudsko Arabijo, Kuvajt, Katar, Združene arabske Emirate in Jordanijo; veleposlaništvo v Iranu (Teheran), veleposlaništvo v Turčiji (Ankara). Slovenija ima konzulate v Jordaniji (Amman), Libanonu (Bejrut) in Maleziji (Kuala Lumpur). Maroko pokriva nerezidenčno iz Portugalske (Lizbona)” (Polajnar 2003:54,55,82–88).

⁶Kadar bom v diplomski nalogi omenjal pojma družbe in kulture, bom imel v mislih Južničevo “sporazumno” pojmovanje družbe in kulture.

“Pojem kulture naj bi kazal na vsebino in obrazec vedenja, ideje in druge sisteme simboličnega pomena, vseboval naj bi tudi dejavnike, ki oblikujejo človeško vedenje; prav tako v kulturo sodijo vsi človekovi proizvodi;

Pojem družbe pa predvsem kaže na družbeni sistem, to pomeni na specifičen sistem odnosov in interakcij med posamezniki in med človeškimi skupinami /razredi, etnije itd” (Južnič, 1970:138).

ki sta nujni predpogoj za razumevanje islamskih ekonomskih sistemov, ki bivajo znotraj islamskih držav.

Pri pisanju diplomske naloge sem se soočal s pomanjkanjem literature v slovenskem jeziku, kar je morda izraz nezainteresiranosti slovenskega prostora za islamsko družbo in kulturo. Pomanjkanje resnega pisnega gradiva še kako vpliva na v uvodu predstavljene poenostavljene "razprave" o islamu in muslimanih. Ta manjko omenja tudi Urhova, ko pravi, da "o islamu namreč Slovenci največ izvedo prav iz množičnih medijev, saj slovenske literature o islamu ni veliko" (Urh, 2003:4). Avtorica analizira pisanje osrednjega slovenskega časnika o islamu in muslimanih in ugotavlja, da je to pisanje še kako stereotipno, celo negativno.

Morda je čas, da se v slovenskem prostoru v bolj ali manj formalizirani obliki vzpostavi "misleča agóra", ki bo argumentirano razpravljala o družbah in kulturah tega planeta ter o povedanemu obveščala različne javnosti, ter tako prispevala k humanejšemu sobivanju različnih si ljudi.

Hipoteza:

Islamske države so v Tönniesovem smislu Skupnosti, kjer ima odločilno družbeno vlogo religija, zato so načela zahodnega racionalnega ekonomskega vedenja (homoeconomicus) pod močnim vplivom religije.

Hipotezo bom preverjal tako, da bom v drugem poglavju podrobneje orisal temeljna pojma islam in ekonomski sistem, ki sta pomembna za nadaljne razumevanje diplomske naloge. V tretjem poglavju predstavim kriterije za določanje ekonomskega sistema in opredelim tržni ter centralnoplanirani ekonomski sistem. Ker že poznamo kriterije za določanje ekonomskega sistema, v četrtem poglavju spoznavamo značilnosti islamskih ekonomskih sistemov. V petem poglavju se soočamo z islamsko mikroekonomijo. Vprašujem se ali v islamskih ekonomijah obstaja ekonomski problem, opisujem vedenje islamskega potrošnika in delovanje islamskih podjetij. V šestem poglavju zamenjamo kukalo skozi katerega proučujemo islamsko ekonomijo. Predstavim islamsko makroekonomijo oziroma temeljne institucije, kot so islamski bančni sistem, zavarovalništvo, delniški trg in islamski davčni sistem. V

sedmem poglavju pregledamo idealni model islamske ekonomije. Sledi sklepna misel, kjer poudarim elemente, ki potrjujejo hipotezo diplomske naloge.

Šarija ali islamsko pravo za razliko od "zahodnjaškega" prava ureja odnose med ljudmi, odnos med posameznikom in državo, odnos človeka do narave ter odnos človeka z Alahom. Šarija torej opredeljuje odnos med muslimanom in Bogom – Alahom, česar pa rimsko pravo ne pozna. Islamsko pravo temelji na štirih virih: Koranu, hadisih (zapisih Mohamedovega ravnanja, odločanja in opredeljevanja), soglasju (idžma) islamskih pravnih strokovnjakov in sklepanju po analogiji (kijas) pri sunitih ter razumu (aql) pri šiitih. Koran pomeni muslimanom neposredno Božjo besedo, kar pomeni, da islamski svet urejajo božanski zakoni. Šarija narekuje islamskemu človeku bistveno drugačno vedenje, kot ga poznamo v Sloveniji.

Od 36 držav z večinskim islamskim prebivalstvom jih 23 uradno razglašajo islam za državno religijo in šarijo za pravo. Izrecno sekularne so Turčija, Gambija in Senegal. Po tem sodeč nikakor ne moremo mimo islamskega prava. Med islamskimi pravniki obstaja splošno soglasje, da islamska ekonomija temelji na šariji. Islamski pravniki pa si niso edini v tem, ali daje šarija odgovore na vsa tuzemna vprašanja za vse večne čase ali ne. K tradiciji zavezani pravniki vprašanju pritrjujejo, medtem ko nasprotniki med Boga in tuzemno ekonomijo vstavljajo razum, ki naj v večji meri razrešuje ekonomske probleme.

Kaj je torej islamski ekonomski sistem? Je ekonomski sistem, ki ga bistveno determinira "Božja beseda", kar se kaže v različnih oblikah vedenja ekonomskih subjektov tega sistema.

Katere so bistvene razlike islamskega ekonomskega sistema v primerjavi s slovenskim ekonomskim sistemom?

1. Islamski ekonomski sistem ureja šarija oziroma islamsko pravo, katerega temeljni pravni viri so: Koran, hadisi, soglasje islamskih pravnih strokovnjakov in sklepanje po analogiji pri sunitih in razum pri šiitih.
2. Nekateri islamski pravniki v skladu s šarijo trdijo, da v islamskem ekonomskem sistemu ne obstaja ekonomski problem.

3. Motivacijo za delovanje v islamskih ekonomskih sistemih, med drugimi motivacijskimi mehanizmi, predstavlja Bog – Alah.
4. Prepovedan je neupravičeni zaslužek ali ribā. Obresti predstavljajo neupravičeni zaslužek ekonomskih subjektov, zato islamske banke ne uporabljajo obresti. Obresti uporabljajo le v odnosu z nemuslimani.
5. V islamski davčni sistem sta vključena davka zekat in hums, ki ju narekuje Koran. Zekat odvajajo suniti, medtem ko hums velja za šiite.
6. Muslimani razumejo patentno pravo kot prepreko na trgu.
7. Prepovedane so predpisane cene, zato se na trgih vedno pogaja o ceni izdelka;
8. Koran narekuje način in obliko zapisovanja kupoprodajnih pogodb.
9. Prepovedano je špekulativno vedenje. Iz prepovedi izhaja prepoved kopičenja zalog z namenom nadaljne preprodaje. Zaželeno je povečevanje ponudbe blaga na trgu.
10. Temeljne potrebe muslimana so potreba po ohranitvi življenja (hrana, obleka in domovanje), potreba po veri, potreba po razumu, potreba po potomstvu in potreba po lastnini.
11. Šarija prepoveduje tri oblike prekomerne potrošnje: isrāf, itfār in tebzir. Koran muslimanom narekuje zmernost, prepoveduje pa razsipnost in škrtost.
12. Muslimani ne uživajo haram (prepovedane) hrane in pijače.
13. Nega telesa, njegovo krašenje in oblačenje sta posebna.
14. Zaupanje ima pomembno vlogo med poslovnimi partnerji.
15. Govorica telesa je pomemben element poslovnih pogajanj, zato jo morajo poslovni partnerji dobro razumeti.
16. Drugače merijo čas, praznujejo druge praznike, kar vpliva tudi na ekonomsko aktivnost/neaktivnost muslimanov.

Zadržek:

Tezo bom relativiziral z razmišljanjem Bogomila Ferfile o islamskih ekonomijah: "..., neke vrste tretji svet v velikem delu Azije in arabskih državah, kjer vsi nekako hitijo po poti podjetništva in neke drobnokapitalistične proizvodnje, skratka zviševanja socialnega standarda. Cela Azija, Egipt, arabske države ..., povsod se uveljavlja ta želja po bogatenju. Tudi v Severni Afriki se najdejo take točke. Ta želja pa pomeni tudi napredek na drugih področjih" (Žurnal, 2. 7. 2004:44–45). Islamske države niso

neprodušno zaprti sistemi, zato vanje vdirajo različne filozofije sveta in jih na ta način spreminjajo. Morda tudi v bistveno drugi smeri, kot jo narekujejo temeljni islamski pravni viri (Koran, hadisi, ...).

1. 2. UPORABLJENA METODOLOGIJA

V diplomski nalogi se bom oprl na raznovrstno gradivo: monografske izdaje, članke iz strokovnih revij, časopisov in internetne vire. Omenjeno gradivo bom vnesel v politološki, antropološki, religiološki, komunikološki, ekonomski, pravni okvir (teorije, koncepti, modeli, pojmi) in na tej podlagi izdelal strukturo, ki bo pojasnila (potrdila ali zavrgla) prej omenjeno hipotezo.

2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2. 1. ISLAM

Islam je ena od svetovnih religij, tako kot so to hinduizem, budizem, daoizem in konfucianizem, šintoizem, zoroastrizem, judaizem, krščanstvo in nova religijska gibanja.

Islam je **monoteistična religija**, kar pomeni, da muslimani verujejo v enega Boga – Alaha.

Poglejmo si, kaj o besedi islam pravi Snojev Slovenski etimološki slovar. Avtor pravi, "da je slovar namenjen vsakomur, ki ga zanima, zakaj se določeni besedi reče tako, kot se ji in ne kako drugače, od kod so v slovenščino prišle določene besede in kateri so njihovi prvotni pomeni" (Snoj, 1997:III).

"Îslam –a m 'muslimanska vera'. Tujka prevzeta prek nem. Islam ali prek hrv., srb. islām iz arab. islām v enakem pomenu. Beseda je izpeljana iz arab. aslama 'predati

se (*bogu*)' in torej prvotno pomeni 'predanost (*bogu*)' (Šk, 350). Glej tudi *muslimân*" (Snoj, 1997:189).

Spoznajmo še geslo *musliman*, saj nas na to opozarja vodilka geselskega članka.

"Muslimân –a m, muslimânka, muslimânski, muslimânstvo. Prevzeto prek hrv., srb. muslimân in turšč. müsliman iz perz. muslimân, kar je izposojeno iz arab. množinske oblike od muslim 'musliman'. Beseda je izvorno deležnik arab. glagola aslama 'predati se (bogu)' in prvotno pomeni '(bogu) predan' (Šk, 477, He, 327). Glej tudi îslam" (Snoj, 1997:364).

Zoroastrizem je imel velik vpliv na razvoj judaizma, krščanstva in islama. Islam je najmlajša med prej omenjenimi religijami, prav tako pa to velja tudi v odnosu do preostalih svetovnih religij. Danes na svetu živi več kot 800 milijonov muslimanov. Obstajajo različne ocene števila pripadnikov določene religije. Do razlik prihaja zaradi uporabe različnih kriterijev, ki določajo, kdaj nekoga prištevamo za pripadnika določene religije.

2. 1. 1. Islamska religija, Alah, d. ž.⁷ in Mohamed, a. s.⁸

Najbližji pojmu religije je v islamskem svetu pojem **din**. V Koranu je islam poimenovan *din al haq*, kar pomeni religija resnice. Ključne sestavine islamske religije so: vera, zaupanje v Alaha, vera v preroštvo Mohameda in izpolnjevanje verskih dolžnosti. Muslimani našete elemente religije imenujejo **iman**. Temeljne verske dolžnosti bom predstavil v samostojnem podglavju.

Alah je osebni bog, ki se mu pripisuje 99 vidnih in ena skrita lastnost. Je en in edinstven, stvarniški, milosten in pravičen. Alah je prisoten povsod. Se ne inkarnira in

⁷Dž. š. je kratica za džellešanuhu, kar pomeni vsemogočni. Muslimani ob zapisovanju imena Alah ali Bog pripisujejo kratico dž. š. Enako pri izgovoru teh dveh besed dodajajo besedo vsemogočni, torej džellešanuhu (glej Bećirović, 2001).

⁸A. s. je kratica za alejhisellam, kar pomeni milost in mir z njim. Muslimani ob izgovoru besede Mohamed izrečejo še alejhisellam, pri zapisovanju pa kratico a. s. (glej Bećirović, 2001). Zasedil sem tudi rabo, kjer avtor namesto Mohamedovega imena, zapiše samo Alejhisselam (glej Mulahalilović, 1989:98).

ne nastopa v trojstvu, kot v večjem delu krščanstva. Človek je torej bitje, ki ga določa in obkroža množica sil in pojavov.

Mitološka razlaga izvora in razvoja vesolja, sveta (kozmogonija) je podobna biblični. Stvarjenje sveta iz nič je bilo opravljeno v dveh dneh tako, da je Alah poklical svet v pokornost z ukazom "bodi!". Veruje se v dobre in slabe duhove (džine) in angele. Hudič se imenuje šejtan. Nanj so odporni tisti, ki so vdani Alahu. Življenje se pojmuje kot priprava na življenje, ki šele pride. Človek bo po smrti ali nagrajen ali kaznovan. Človeška dejanja se zapisujejo v knjigo. Muslimani čakajo v grobu na poslednjo sodbo in vstajenje. Onstranstvo imenujejo al akhira. Tisti, ki padejo v sveti vojni, naj bi šli neposredno v raj. Takšne borce imenujejo mudžahidi ali šuhade. V poslednji sodbi je rabsodnik Alah. Pekel (džahanam) čaka tiste, ki častijo več bogov in nevernike (kafirje). To so tisti, ki so se odvrnili od islama. Čakajo jih pekelske muke: grešnikovo telo se poveča, da bi bolj trpelo, napadajo ga škorpioni, veliki kot mule; napadajo ga kače, velike kot kamele in drugo. Nebesa so prijetnejše mesto. Tu so studenci hladne vode in prijetna senca. V njih se pravovernim izpolnijo vsakršne želje.

Islam je tako kot druge religije povezan z delovanjem določene zgodovinske osebe. Omeniti moram, da vse religije ne poznajo takšne osebe. V islamu je to **Mohamed**. V budizmu takšno zgodovinsko osebo predstavlja Sidharta Gautama ali nam bolj znani Buda, v daoizmu in konfucianizmu sta to Lao Zij in Kung Fu Ce ali Konfucij, v zoroastrski religiji nastopa Zaratuštra, v judaizmu sta takšni osebi Abraham in Mojzes, v krščanstvu pa Jezus (Kristus).

Mohamed je rojen v Meki 20. aprila leta 570 ali 571. V zvezi z njegovim rojstvom obstajajo številne legende. Tudi druge religije poznajo legende, ki so povezane z rojstvom zgodovinskih oseb. Mohamed odrašča v okolju, v katerem živijo judje, kristjani, manihejci (posredniki vplivov zoroastrskih idej na krščanstvo) in razna animistična⁹ in politeistična¹⁰ plemena. Pri 40-ih naj bi se mu na gori Hira v sanjah prikazal nadangel Gabrijel (Džibril), ki mu pove, da je on Alahov oziroma božji

⁹“Animizem -zma m [iz lat. anima duša; duh] 1. religiozno pojmovanje, ki mu je duša osnovno življensko počelo 2. verovanje, da duhovi prebivajo v vseh stvareh in pojavih 3. verovanje v duhove sploh REL.” (Tavzes, 2002:49).

¹⁰“Politeizem -zma m [fr.] mnogoboštvo, verovanje v več bogov hkrati REL.” (Tavzes, 2002:904).

izbranec. Džibril se mu prikaže še večkrat in v teh trenutkih naj bi mu zaupal Božje resnice. Mohamed v letih med 612 in 622 v Meki vsakodnevno prepričuje meščane o tem, da so mu bile osebno razodete najgloblje resnice. To sporoča stoječ ob Kaabi¹¹, ki je ostanek meteorita. Ko razodetja deli s poslušalci je obrnjen proti Jeruzalemu. Meni, da gre za kraj velikega verskega pomena.

Leta 622 Mohamed z okoli 70 privrženci emigrira v mesto Jatrib. Jatrib se kasneje preimenuje v Medino – kar pomeni mesto preroka. Leto te selitve (hidžre) je začetek muslimanskega koledarja. V Jatribu ali Medini da Mohamed zgraditi prvo islamsko mošejo, ki je poseben obredni prostor. Mohamed ima iz dneva v dan več pristašev. Uspešno nastopi v vlogi politika in vojaškega poveljnika. Maščuje se karavanam iz Meke, ker ga Mekanci pred leti niso upoštevali. Napada jih in oropa. Vse bolj je prepričan, da je največji med preroki – kot so Abraham, Noet, Mojzes, Jezus in drugi. Leta 624 odloči, da je prava smer, v katero se je treba usmeriti ob molitvi, Meka (kraj njegovega rojstva) oziroma njen center Kaaba. V mošeji se kibla (usmerjenost pri molitvi) zaznamuje z mihrabom ali slovensko nišo, ki kaže proti Meki. Leta 630 Mohamed osvoji Meko in si jo podredi. Na kameli 7-krat objezdi Kaabo in Meko razglasi za sveto mesto islama. S tem sproži institut romanja v Meko kot islamsko dolžnost. Leta 632 umre. Po Mohamedovi smrti islam naglo osvaja prostrana območja. Na zahodu prodre v Evropo, kjer se na Pirenejskem polotoku zadrži do 1492 leta, na Balkanskem polotoku pa se je zadržal vse do danes. Na vzhodu se razširi vse do meja Indije. V Indiji in jugovzhodni Aziji učinkovito nastopi v začetku 13. stoletja.

2. 1. 2. Koran in hadisi

Koran je sveta knjiga islama. V Koranu je zapisano tisto, kar je Alah preko nadangela Gabrijela sporočil Mohamedu. Koran je sestavljen iz 114 različno dolgih sur ali poglavij in 6.236 aj ali verzov. Vsaka sura ima poleg številke tudi svoje ime. Poglejmo, kaj o besedi Koran pravi Slovenski etimološki slovar.

¹¹ Kaaba, Kaba arabsko pomeni kocka.

“Kôran –a m 'muslimanska sveta knjiga'. Tujka, prevzeta prek nem. Koran iz arab. Qur'ân 'koran'. Beseda prvotno pomeni 'recitiranje, branje, kar je treba brati' (Šk, 426). Pomensko podobno je motivirano legênda” (Snoj, 1997:260).

Kerševan pravi, da “se beseda »koran« v Koranu nanaša na štiri medsebojno povezane stvari:

1. je Božja beseda sama;
2. je Božje razodevanje, sporočanje Božje besede Mohamedu;
3. je Mohamedovo javno recitiranje/oznanjanje sprejetega razodetja;
4. je celota vseh oznanjenih besedil, zapisanih kot knjiga” (Kerševan, 2003:11).

Za muslimane je Koran neposredna Božja beseda. Koran nikoli ne sme biti na tleh.

Hadisi so zbirke besedil, ki vsebujejo besede, dejanja in tiha odobravanja Mohameda. So zapis prakse (sune) Mohameda in njegovih prijateljev, ki jo velja posnemati. Hadisi so dvodelni. V prvem delu je besedilo z opisom Mohamedovih dejanj in besed. Drugi del vsebuje opis dejanj na podlagi verige avtoritet po obrazcu “slišal sem od A, da mu je povedal B, kako mu je povedal C, da mu je prerok dejal Hadisi so glede na kvaliteto pripovedovalca razdeljeni v tri skupine: 1. sahih ali zanesljivi, 2. hasan ali manj zanesljivi in 3. da-if ali šibki. Kriterija ocenjevanja hadisov sta natančnost prenašalcev in zgodovinska avtentičnost konteksta. Najpomembnejša med hadisi sta al Buharijev (810–870) in Muslimov (ok. 817–874).

2. 1. 3. Razkoli v islamu

Po Mohamedovi smrti se v islamu pojavijo razkoli oziroma razne smeri. Glavne smeri so suniti oziroma sunizem, šiiti oziroma šiizem in shizmatiki. Sufizem je poseben pojav, ki se pojavlja predvsem v sunizmu in šiizmu.

Suniti so verniki Mohamedove tradicije – sune. Predstavljajo veliko večino muslimanov (več kot osemdeset odstotkov). Za sunite predstavlja Mohamedovo nasledstvo kalif¹² Abu Bakhr – Mohamedov sodelavec, član plemena Kurajš in oče

¹²“Kalif je okrajšava naslova khalifah rasul allah, kar pomeni namestnik Alahovega preroka” (Smrke, 2000:268).

tretje Mohamedove žene Ajše. Za kalifa ga je izvolil plemenski svet starešin. Najbližji Mohamedovi sorodniki pri izvolitvi niso imeli nikakršne besede. Najpomembnejše sunitske pravne šole so hanifitska, malikitska, šafiitska in hanbalitska. Najštevilčnejša je hanifitska šola.

Šiiti so privrženci Alija. Imenujejo jih tudi alidi ali alavijci. Za Mohamedovega naslednika štejejo Alija – Mohamedovega bratranca in zeta. Ubit je bil leta 661. Šiiti ne sprejemajo prvih treh sunitskih kalifov. Mohamedove naslednike imenujejo imami (vodniki, čvarji skrivnih znanj). Ali je bil prvi imam, sledila pa sta mu Hasan in Husein (ubit leta 680). Uboj Alije in Huseina vodi v dokončni razkol s suniti in traja že 14 stoletij. Med šiiti trenutno ni imama. Zadnji se je skrnil leta 940, kar pomeni, da se je Alah razjezil na ljudi. To tudi pomeni, da je s svetom nekaj narobe. V šiizmu obstajajo različne smeri: zaiditi v Jemnu, ismailiti v Iranu (okoli 15 milijonov), imamiti v Iranu in Pakistanu (več kot 100 milijonov). Slednji vrhovne verske avtoritete imenujejo ajatole.

Sufizem je posebna smer, ki se pojavi v sunitskih in šiitskih okoljih. Sufisti prakticirajo obred, ki naj bi jih privedel v stanje, v katerem lahko sprejemajo bistvene lastnosti Alaha. Vrednoto predstavljata skromnost in askeza¹³. Svoje začetke ima v letih po smrti četrtega kalifa Alije. Med sufiste prištevamo tudi derviše.

Karidžiti so zavrnili tako sunitske kalife kot šiitske Mohamedove naslednike. Menijo, da lahko vsakdo postane vrhovna avtoriteta islamske skupnosti. Vrhovno avtoriteto predstavlja Alah, po Mohamedovi smrti pa pripada tudi ljudstvu. Na karidžite se navezuje maloštevilčna smer shizmatikov (okoli milijona) in najpomembnejša smer vahabitov. Ustanovitelj vahabitskega gibanja je Mohamed ibn Abd al Vahab (1703–1787). Vahab trdi, da so se muslimani izneverili Mohamedovi veri, še posebej kar zadeva vero v Alahovo edinost. Zahteval je obnovitev izvirnega islama, z razveljavitvijo vseh novosti, ki so se pojavile po 8. stoletju. Smrke pravi, da “vahabizem deluje ikonoklastično¹⁴, “moralno rigorozno” in militantno – v skladu z

¹³“Askéza -e ž [gr. áskesis vaja v čem] sistematično obvladovanje telesa, nagonov in želja za doseg duhovnega cilja, samozatajevanje REL.” (Tavzes, 2002:78).

¹⁴“Ikonoklast -a m [gr. eikonoklastes rušilec podob] nasprotnik čaščenja nabožnih podob” (Tavzes, 2002:482).

Vahabovo mislijo: "Vsi objekti čaščenja, razen alaha, so napačni, in vsi, ki jih častijo, zaslužijo smrt" (Smrke, 2000:271). Kot državna vera se uveljavi v Saudovi Arabiji.

2. 1. 4. Islamsko pravo

Šarija pomeni pravi način življenja (arabsko pot, ki vodi do vode) in hkrati označuje islamsko pravo, ki je v osnovi versko. V večini islamskih držav ne razločujejo med versko skupnostjo (umo) in politično skupnostjo, zato šarija hkrati označuje verske in politične dolžnosti. Šarija za razliko od zahodnjaškega prava ureja odnose med ljudmi, odnos med posameznikom in državo, odnos človeka do narave ter odnos človeka z Alahom. Šarija je mnogo bolj rigidna in statična v primerjavi s sekularnim pravnim sistemom, kar pa ne pomeni, da v islamskem svetu ni sprememb. So, a ob hitrem načinu življenja povprečnega Evropejca, Amerikanca ali Japonca je hitrost sprememb res polžja. Bil pa bi seveda nepošten, če bi rekel, da se pri nas ali prej omenjenih prostorih pravni red spreminja kar iz dneva v dan. Spremembe so še kako odvisne od politične klime in interesov ter moči manjših ali nekoliko večjih interesnih skupin. Islamsko pravo temelji na štirih virih. Najpomembnejši med njimi je **Koran**. Znotraj njega obstajajo enoznačni in večznačni verzi. Sledijo **hadisi**, zapis Mohamedovega ravnanja, odločanja in opredeljevanja. Kot tretji vir nastopa **soglasje ali idžma** (pravnih) učenjakov – ulem, fukah, mul in ajatol – o sporni zadevi, ki ne sme biti v nasprotju s Koranom in sunami. Četrty vir islamskega prava predstavlja **sklepanje po analogiji**¹⁵ ali **kijas** z že sprejetimi odločitvami – velja za sunite. Šiiti uporabljajo kot četrty vir **razum ali aql**.

Sušić – poleg prej naštetih štirih pravnih virov – prišteva med vire islamskega prava tudi: **istihsan** kar pomeni imeti nekaj za dobro; **maslehatu-l-mursele** je obči interes; **seddu-z-zera'i** je preprečevanje zla; **istishab** pomeni, da je vsak pretekli predpis veljaven tudi danes in sicer toliko časa, dokler ne najdemo veljavnega dokaza, ki ga ukinja; **adeti** so običaji; **predislamska razodetja ali mezhebi** so razodetja, ki so bila razodeta božjim izbrancem pred Mohamedom in **mezheb ashabov**. Ashabi so

¹⁵"Analogija -e ž [gr. analogía] skladnost, ujemanje, podobnost med predmeti ali pojavi v določenih znamenjih, lastnostih, odnosih 2. nalika, pojav, da se novi izrazi oblikovno naslanjajo na starejše, sorodne primere LINGV. 3. način sklepanja po podobnosti LOG." (Tavzes, 2002:44).

osebe, ki so se dalj časa družile z Mohamedom, verovale vanj in v njegovo poslanstvo in so umrle kot muslimani (Sušić v Bećirović, 2001:24). Bećirović tudi podrobneje predstavi vsakega od prej naštetih pravnih virov (glej Bećirović, 2001:33–36).

Idžtihad je znanstvena dejavnost, katere namen je pojasniti temeljne islamske pravne vire. Tovrstno dejavnost opravlja **mudžtehid**. Sodobnost prinaša nove izzive (vprašanja, probleme) in nanje je potrebno odgovoriti v okviru islamskega prava, torej z idžtihadom. Islamske pravne vire interpretirajo različne pravne šole, ki ponavadi nosijo imena njihovih utemeljiteljev. Pri sunitih so to najštevilčnejša hanifitska pravna šola, potem malikitska, šafiitska in hanbalitska. Šiitske smeri predstavljajo najštevilčnejši imamiti, pa ismailiti in zaiditi. Sufizem se pojavlja tako v sunitiskih kot šiitskih okoljih. Med karidžiti predstavljajo najpomembnejšo smer vahabiti.

Da bi bolje razumeli islamsko pravo, ne smemo izpustiti pojma fatve. **Fatva** določa pravila vedenja islamskega človeka v dvoumnih primerih, ki jih pred muslimana postavlja življenje. Sestavljena je iz vprašanja in odgovora. Fatva je dvosmerna komunikacija med izdajateljem fatve (muftijo, mudžtehidom) in muslimani. Fatva praviloma ureja družbene odnose. Islam odklanja nered, teži k vzpostavljanju duhovnejše družbe ter družbe blaginje in temelji na načelu, da naj bo islam človeku v pomoč in ne v breme.

V povezavi z islamskim pravom velja omeniti pojem **abrogacije**¹⁶ oziroma **derogacije**¹⁷. Pojem pomeni razveljavljanje starejših ali bolj parcialnih zapovedi/prepovedi po novejših, splošnejših. Omenjam ga v zvezi s pravno razlago različnih zapovedi/prepovedi o isti zadevi. O abrogaciji govori tudi Koran. Citiral bom odlomek Abrogacija iz Korana, ki sta ga pripravila Kerševan in Svetličeva in naj vodi k boljšemu razumevanju pojma.

¹⁶Abrogacija -e ž [lat. abrogatio iz abrogare odpraviti] razveljavitev, odprava (npr. zakona, odloka).

¹⁷Derogacija -e ž [lat. derogatio] razveljavitev.

“A Nespremenljivost Božje besede

6:115

Beseda tvojega Gospoda se je v resnici in pravici izpolnila, ni spremembe v Njegovih besedah, On je tisti, ki vse sliši in vse ve!

18:27

In recitiraj, kar ti je bilo razodeto od Knjige Gospodove! Ni spremembe v besedah Božjih! Razen njega ne najdeš pribežališča!

10:63-64

Tistim, ki verujejo in so bogaboječi, (64) njim gre veselo oznanenje, na tem svetu in v onostranstvu, v Besedah božjih ni spremembe, to je silno zmagoslavje!

B Spremenljivost Božje besede

2:106

Nobenega od verzov pa ne izbrišemo ali potisnemo v pozabo, ne da bi razodeli boljšega ali njemu podobnega. Mar ne veš, da Bog zmore vse?

16:101

In če nadomestimo en verz z drugim verzom – in Bog najbolje ve, kaj oznanja! – rečejo (neverniki): »Zares, ti si slepar!« Nikakor ne! A mnogi med njimi ne vedo.

22:52

Nismo poslali poslanca ali preroka pred teboj (o, Mohamed), ne da bi, ko je nekaj želel, Satan podtaknil kaj v njegovo željo. Bog izbriše, kar je uvrigel Satan, nato (dokončno) utrdi svoje verze (znake), Bog ve vse in je moder.

22:53

(To pa zato), da bi napravil tisto, kar podtakne Satan, za preizkušnjo tistim, ki nosijo v srcih bolezni in so trdosrčni. Zares, zločinci so globoko zabredli v upornost!” (Kerševan in Svetlič, 2003:130–132).

2. 1. 5. Verske dolžnosti

Najpomembnejši del šarije predstavlja takoimenovanih pet stebrov islama.

1. **Šahada** je izpoved(ovanje) vere. Sestavljena je iz dveh trditev : (Pričujem, da) Ni drugega Alaha, razen Alaha, in Mohamed je njegov prerok. Človek postane musliman, ko pred pričami izreka šahado.
2. **Salat** je dnevna molitev. Suniti jo izvajajo ali naj bi jo izvajali 5-krat dnevno, šiiti 3-krat. Poteka lahko tudi izven mošeje, razen ob petkih opoldne, ko naj bi se je udeležili vsi moški. Salat je urejen z vrsto pravil, ki so različna glede na raznolikost verskih šol. Te so si edine v trinajstih elementih molitve: šestih recitacijah, šestih dejavnostih ali položajih in zahtevi, da je teh dvanajst elementov izvedenih v pravem zaporedju. Salat se izvaja na preprogi, umit, bos in gologlav. K molitvi kliče mujezin, ki se povzpne na minaret. Moški in ženske so v mošeji ločeni. V nekaterih okoljih pa ženske ne smejo v mošejo.
3. **Zakat** je miloščina in pomeni pomoč bogatega revnemu. Islamske družbe poznajo različne oblike in višine pomoči revnim. Sodobne islamske države so ga vključile v davčni sistem.
4. **Saum ali sijam** je post. Poteka v devetem mesecu ramadanu in traja trideset dni. Med ramadanom se od sončnega vzhoda do sončnega zahoda ne je in ne pije. Spolni odnosi niso dovoljeni. Post ne velja za otroke mlajše od 12. leta, nosečnice in tiste, ki potujejo. Med postom muslimani berejo, recitirajo Koran. Post naj bi dokazoval privrženost veri in zmožnost samonadzora. Postu sledi praznik bajram, 70 dni kasneje pa veliki bajram, ki sta predstavljena v naslednjem poglavju.
5. **Hadž** je romanje v Meko – rojstno mesto Mohameda. Musliman naj bi vsaj enkrat v življenju obiskal Meko. Predpogoja za romanje sta njegova finančna in fizična zmožnost. Če romanje opravi v 12. luninem mesecu (dulhidžu), takšno romanje imenujejo veliki hadž, drugače pa mali. Romanje poteka iz Meke do planote Arafat (tu naj bi se po izgonu iz raja ponovno sestala Adam in Eva). Romarji se nato vračajo proti Meki. Medtem se ustavijo v mestu Mina, kjer vržejo po sedem kamnov v tri kamnite stebre, ki predstavljajo šejtana (hudiča). V Meki verniki sedemkrat obkrožijo Kaabo, tako kot je to storil Mohamed. Pri Kaabi verniki pijejo iz svetega vodnjaka. Temu sledi obredni zakol živali.

6. **Imam** je pri šiitih štet za steber islama. Kot sem že povedal so imami Mohamedovi nasledniki. So vodniki oziroma čuvarji skrivnih znanj, vedenj.
7. **Džihad** v pomenu svete vojne je pri karidžitih in ismailitih štet za steber islama. Radikalni muslimani pojmujejo džihad kot dolžnost. Svet delijo na svet (hišo) islama (dar al-islam) in svet (hišo) vojne (dar al-harb). V svet islama štejejo islamske dežele, v svet vojne pa dežele, ki še niso islamske in bi jih bilo treba islamizirati.

2. 1. 6. Muslimanski koledar in najpomembnejši prazniki

Že v predhodnem pisanju smo spoznali, da leto 622 pomeni začetek muslimanskega koledarja. Koledar je lunaren. Leto je enako dvanajstim luninim obratom okoli zemlje in šteje 354 dni. Muslimansko leto je 11 dni krajše od našega koledarja. Imena muslimanskih mesecev so naslednja: muharram (muharam), safar, rabi al-awwal, rabi al-akhir, jumada al-ula, jumada al-akhrah, rajab, shabaan, ramadan (ramadan), shawwal, dhu'l qidah in dhu'l hijjah (dulhidž). Šest mesecev je sestavljenih iz 30 dni, preostalih šest mesecev pa šteje po 29 dni.

Najpomembnejši muslimanski prazniki so muslimansko novo leto, mevlud, ramazanski bajram in kurban-bajram.

Prvi muharam je prvi dan prvega muslimanskega meseca. Muslimanski koledar se začne s petkom, 16. julija 622 leta. Na prvi dan muslimanskega novega leta se muslimani zberejo v džamijah, kjer se spominjajo Mohamedove selitve iz Meke v Medino. V nekaterih krajih Bosne obstaja običaj, da muslimani v dnevih pred novim letom kupujejo osnovna živila, kot so moka, sol, mast, sladkor, riž.

Mevlud je praznik Mohamedovega rojstva. "Mohamed se je rodil 20. aprila 571 leta" (Mulahalilović, 1989:91). Mevlud pride na 12. dan rabi al-awwala.

Ramazanski bajram se praznuje od prvega do tretjega dne meseca shawwala. Pred tem praznikom se v mesecu ramadanu muslimani postijo. Ramadan je mesec

duhovnosti, solidarnosti in kesanja. V mesecu ramadanu se muslimani udeležujejo molitev in vabijo sorodnike in prijatelje na večerjo (iftar) (Delo, 14. 10. 2004:6).

Kurban bajram je praznik 10. dne meseca dulhidža. Praznuje se štiri dni. Praznik je neposredno povezan z romanjem v Meko in klanjem kozla ali ovna.

2. 1. 7. Druge družbenokulturne značilnosti islamskega sveta

Islamske dežele so izrazito patriarhalne. **Patriarhat** je družbena ureditev, v kateri je osnovna družbena enota rod po očetu. Zanj je značilno gospostvo moških, zlasti rodovnih starešin (glej Tavzes, 2002:858). Ženske so v primerjavi z moškimi na mnogih področjih diskriminirane, kar naj bi bila posledica določenih zapisov Korana in hadisov ter seveda različne interpretacije teh virov. V Koranu je celotna četrta sura namenjena ženskam in nosi ime El Nisa – Ženske. V Koranu se skoraj ena tretjina pravnih predpisov nanaša na družino.

Družina je v islamskem svetu številčnejša kot pri nas, saj pod eno streho združuje tri ali štiri generacije. Je osrednja institucija v muslimanskih družbah. Iz družine se temeljni vzorci medosebnih odnosov preslikavajo v širšo skupnost. Ključno vlogo v družini zaseda mati. Matere morajo skrbeti za dom in razvoj otrok. Lahko se zaposlujejo in izgrajujejo kariero, vendar se v prvi meri pričakuje njihova skrb za potomstvo in dom (gospodinjstvo). Očetje skrbijo za prihodke družine in so vsesplošno odgovorni za družino. Matere torej delujejo "znotraj" oziroma predvsem v zasebni sferi, medtem ko očetje zasedajo mesto "zunaj", v javni sferi. V prid takšnemu gledanju govori tudi sklepna beseda Al-Mansourjeve, ko proučuje podobo ženske v dveh egipčanskih dnevnikih Al-Ahramu in Akhberju (velika naklada in vplivnost v Egiptu) in pravi: "Podobe žensk, ki jih ta dva dnevnik podajata, so številčno majhne. Če bi poskušali ugotoviti položaj ženske v javnem delovanju v Egiptu le na osnovi analiziranih dnevnikov, bi ugotovili, da so ženske zastrite s tančico, jih skorajda ni. Reprezentirane podobe so v skladu s prevladujočo ideologijo družbe, v kateri je prostor ženske v zasebnem, intimnem delu in ne spada v javno delovanje. Javno delovanje ženske je sprejemljivo le, če je medijska zvezda, ali žena predsednika države" (Al-Mansour, 2003:53). Na koncu sklepne besede avtorica

omenjene trditve postavi v globalni kontekst in zapiše: "Čeprav je Egipt med bolj konzervativnimi družbami, pa presenetljivo nisem opazila večjega odstopanja od podobnih analiz reprezentacij žensk v svetu" (Al-Mansour, 2003:53).

Ženske si začnejo ob in po prvi menstruaciji zastirati telo, kar naj bi zmanjšalo skušnjave glede zunajzakonskih razmerij. Omenim naj, da je prešuštvo (spolni odnosi izven zakona) strogo prepovedano in si zasluži kazen. Zastiranje je obvezno na javnih prostorih. Površina zastiranja je različna od države do države. Burka zakrije celotno telo, razen oči in rok pod zapestjem. Čador zakrije vse, razen obraza. Hidžab pokrije lase in robove obraza. Pozoren opazovalec bo v slovenskem prostoru opazil zadnjo vrsto pokrivala (hidžab) na glavah slovenskih muslimank. Ženska se ne sme na samem sestajati z moškim, ki ji ni mahrem (ožji sorodnik). Prav tako ne sme potovati, se pozdravljati ali rokovati z nekom, ki ji ni mahrem. V kategorijo ožjih sorodnikov spadajo: mož, otroci, oče, mama, bratje, sestre in strici po očetovi in mamini strani.

Široko uveljavljena je **tradicija obrezovanja žensk in moških**. Pa vendar se tudi na tem področju mnenja muslimanov razlikujejo, vsaj kar se tiče ženskega obrezovanja. Žensko obrezovanje je anatomsko hujši poseg, kot je to pri moškem, saj ženski odstranijo ali vrh klitorisa ali celoten klitoris ali pa odstranijo klitoris z malimi in velikimi sramnimi ustnami ter vulvo skoraj v celoti zašijejo.

Dolžnost muslimana je biti poročen. Tudi duhovniki so poročeni. V islamskem svetu torej zavračajo celibat. V mnogih islamskih državah prevladuje dogovorjena **poroka**. Šiiti poznajo začasni zakon (muta). Prakticira se predvsem v Iranu in pomeni, da moški začasno sklene zvezo z žensko, ki jo ob koncu zveze nagradi. Zaželjena je kopica otrok. Moški ob sklenitvi zakonske zveze ženi izroči darilo, ki je največkrat v obliki denarja. S tem denarjem upravlja ženska. Ločitev je dovoljena, ko so izčrpane vse druge alternative. Pri razreševanju problemov med zakoncema posredujejo tudi člani njunih družin. Obstaja ločitev, ki jo zahteva mož (talak), potem ločitev, ki jo zahteva žena (hula) in ločitev v obliki sodne odločitve.

Muslimani ne smejo uživati alkoholnih pijač, ne smejo jesti svinjine, ne smejo hazardirati, ne smejo krasti ali lagati in ne smejo biti napadalni (razen v primeru

samoobrambe ali če je bila povzročena krivica). Na tem mestu bom navedel primer iraške zakonodaje, ki muslimanom prepoveduje strežbo alkoholnih pijač. V objektih kjer strežejo alkohol, strežbo opravljajo nemuslimani (glej Žurnal, 16. 7. 2004:21).

2. 2. DEFINICIJE POJMA EKONOMSKI SISTEM

Poglejmo si nekaj definicij ekonomskega sistema, tako da bomo v nadaljevanju lažje razumeli pojem islamskega ekonomskega sistema. Definicije si bodo sledile od časovno nam bližjih do časovno oddaljenejših. Videli bomo, da ni bistvenih razlik v razumevanjih pojma. Na nekaterih mestih diplomske naloge namesto izraza ekonomski sistem uporabljam pojem ekonomije¹⁸.

V današnjem svetu določenega števila držav ekonomski subjekti (posamezniki, podjetja, organizacije, države) sodelujejo v procesih proizvodnje, menjave, razdelitve in potrošnje – drugače rečeno gospodarijo – da bi razrešili ekonomski problem. In kako se kaže ekonomski problem na ravni potrošnika in na ravni celotnega gospodarstva oziroma kako o ekonomskem sistemu razmišlja Lah?

1. ***“Ekonomski problem potrošnika lahko opredelimo kot nesorazmerje med posameznikovimi potrebami/željami in dobrinami, ki jih ima posameznik na voljo za zadovoljitev svojih potreb/želja. ... Neposredno se nakazano nesorazmerje kaže kot nesorazmerje med potrebami/željami in določenim denarnim dohodkom, s katerim potrošnik razpolaga. ... , toda kljub temu ostaja elementarna opredelitev ekonomskega problema ta, da je potreb/želja pač več, kot je na voljo dobrin (oziroma denarnega dohodka) za njihovo zadovoljevanje”*** (Lah, 2002:10). ***“Izhodišče za pojasnjevanje ekonomskega problema na ravni celotnega gospodarstva je dejstvo, da sleherna družba razpolaga z določenimi proizvodnimi faktorji. Proizvodni faktorji družbe so ... zemlja, delo in kapital”*** (Lah, 2002:13). ***“Bistveno je, da so proizvodni faktorji v slehernem gospodarstvu***

¹⁸**“Ekonomija** -e ž, ekonôm, ekonomîst, ekonômski, ekonômika, ekonômîčen. Prevzeto po zgledu nem. Ökonomie, frc. économie in agl. economy iz gr. oikonomía ‘gospodarstvo, gospodinjstvo’, kar je zloženka iz gr. oĩkos ‘hiša’ in izpeljanke iz nómō ‘delim, imam (v oblasti), vladam’. Prvotni pomen zloženke je torej ‘vladanje hiši’, tj. ‘gospodarstvo’ (KI, 515). Glej tudi ekologĩja, -nomĩja” (Snoj, 1997:112).

omejeni. To posledično pomeni, da gospodarstvo kot celota ne more proizvajati neomejene količine dobrin. Proizvodni faktorji družbe so torej določen potencial, iz katerega družba lahko "iztisne" večjo ali manjšo količino zelo različnih dobrin" (Lah, 2002:14).

V procesih proizvodnje izkoriščamo produkcijske faktorje in se odločamo, katere produkcijske faktorje uporabiti. Proizvodnja pa ni sama sebi namen. Je odgovor na povpraševanje oziroma trošenje ekonomskih subjektov. Postavlja se torej vprašanje, kako povezati (koordinirati) proizvodnjo s povpraševanjem.

*"Problem usmerjanja proizvodnih faktorjev gospodarstva oziroma podjetij je na ravni narodnega gospodarstva kot celote mogoče institucionalno rešiti na dva skrajna načina, z dvema **mehanizmoma**. Prvi je **plan**, drugi pa **trg**"* (Lah, 2002:17).

Značilnosti "čistega" planskega gospodarstva so naslednje:

- obstaja centralni planski organ, ki načrtno usmerja poslovanje podjetij in s tem zaposlovanje proizvodnih faktorjev;
- posledica načrtovane proizvodnje je načrtovana delitev, menjava in potrošnja (glej Lah, 2002:17).

Lah razlikuje med dvema oblikama planskega sistema in sicer **totalitarnim ali komandnim sistemom (komandno gospodarstvo)** in **usmerjevalno indikativnim planskim sistemom** (glej Lah, 2002:17).

Značilnosti tržnega gospodarstva pa so:

- trg je temeljni povezovalni člen med proizvodnjo in potrošnjo; trg aktivira in usmerja proizvodne faktorje; značilna je množica navidezno medsebojno nepovezanih trgov; obstajajo različne pojavne oblike trgov (glej Lah, 2002:18).

Današnja zahodna gospodarstva – tudi slovensko – lahko označimo kot **mešana gospodarstva (mixed economy)**, kar pomeni, da delovanje gospodarskih enot v osnovi določa trg, država pa se z ekonomsko politiko na različne načine vmešava v delovanje trga.

2. Kračun in Festičeva o pojmu ekonomskega sistema zapišeta naslednje:

“Človeška družba je vzpostavila mnoge **inštitucije**, ki imajo v gospodarjenju določeno vlogo. Vse takšne ustanove neke družbe tvorijo njen ekonomski sistem. Ekonomski sistem je družbeni pojav. Je izid družbenega razvoja in konkretnih političnih okoliščin. Ožji ekonomski pojem je **ekonomski koordinacijski mehanizem**, ki deluje v okvirih nekega ekonomskega sistema. Z ekonomskim koordinacijskim mehanizmom pojmuje **način, kako neka družba rešuje temeljne ekonomske probleme**. Poenostavljeno lahko temeljne ekonomske probleme prikažemo tudi kot način, s katerim družba išče **odgovor na tri vprašanja: kaj, kako in za koga proizvajati**. Sodobna družba pozna v osnovi **dva tipa ekonomskega mehanizma: tržni in komandni**. V okviru obstoječih ekonomskih sistemov imamo praviloma opraviti s kombinacijo med obema skrajnima tipoma ekonomskih mehanizmov” (Kračun in Festič, 1999:73).

“**Tržni mehanizem** temelji na samostojni odločitvi vsakega udeleženca: kaj, koliko in kako bo proizvajal. Temelji na konkurenci. V njem delujejo tržne zakonitosti (ponudba, povpraševanje, cena). Koristno ravnanje je nagrajeno z dobičkom, napake pa so kaznovane z izgubo. Izpolnjena morata biti dva pogoja: obstajati mora red, v katerem je zaščiten zasebna lastnina, ki omogoča samostojno razpolaganje posameznikov in gospodarskih enot s proizvodnimi sredstvi; vladati mora konkurenca tako med ponudniki kot tudi med povpraševalci. **Komandni ali planski gospodarski mehanizem** temelji na vladajoči poziciji državne oblasti tudi pri reševanju temeljnih ekonomskih vprašanj. Gospodarske odločitve (kaj in koliko, kako in za koga proizvajati) sprejema za to pooblaščen državni organ, vsi udeleženci gospodarjenja pa so dolžni izpolnjevati naloge, ki jih prejmejo. Vlada torej subjektivna prisila državnih organov” (Kračun in Festič, 1999: 74).

3. Nomani in Rahnema zapišeta o ekonomskem sistemu sledeče:

“**Ekonomski sistem je način organiziranja družbe z namenom razreševanja osnovnih ekonomskih problemov: kaj proizvajati, koliko, kako in za koga**. V ekonomskem sistemu poteka **interakcija med osebami, organizacijami in institucijami**. Organizacije razvijajo lastno strukturo, ki vpliva na potek interakcije.

Interakcija poteka v procesih proizvodnje, potrošnje in menjave. Ekonomski sistem je urejen s pravili in zakoni, ki udeležencem sistema zagotavljajo varnost. Pravila in zakoni zagotavljajo reprodukcijo ekonomskega sistema in družbe. Različne oblike stimulacij oziroma nagrad so poplačilo za tveganja udeležencev” (Nomani in Rahnema, 1996:71).

4. Černe pa pravi tako:

*“Ekonomski sistemi so **načini, kako neka družba rešuje poglavitne ekonomske probleme kompleksno**. Ekonomski problemi so neke, v zavesti registrirane neskladnosti med našimi (družbenimi) potrebami, željami, interesi, ki jih želimo čim bolj zadovoljiti in nezadostno razpoložljivimi viri – dobrinami oziroma omejitvami, ki so: materialne, energetske, ekološke, institucionalno-organizacijske, znanjske itd. Ekonomski problemi (ki so mikro in makro) pritiskajo na nas, da jih nekako rešimo” (Černe, 1983:1).*

3. TEMELJNE ZNAČILNOSTI EKONOMSKEGA SISTEMA

Nomani in Rahnema uporabita pri razpoznavanju posameznega ekonomskega sistema kriterije avtorjev Gregoryja in Stuarta. Gregory in Stuart ekonomske sisteme razvrščata na podlagi naslednjih kriterijev:

1. **metode in procesi odločanja** (ekonomski subjekti imajo različne družbenoekonomske cilje in so bolj ali manj centralizirani/decentralizirani; cilji in stopnja centraliziranosti/decentraliziranosti vplivajo na metode in procese odločanja v ekonomskem sistemu);
2. **ekonomski koordinacijski mehanizmi** (zgodovinsko identificirani mehanizmi koordinacije so trg, plan in tradicija);
3. **lastninska pravica** (obstaja zasebna, državna in družbena lastnina ter kombinacije prej naštetih oblik; lastniški model vpliva na model delitve dohodka);
4. **sistem nagrajevanja** (materialne in moralne stimulacije; materialne stimulacije nadalje delita na zasebne in kolektivne stimulacije).

Na podlagi prej navedenih kriterijev Nomani in Rahnema razlikujeta med tržnim ekonomskim sistemom in centralnoplaniranim ekonomskim sistemom (glej Nomani in Rahnema, 1996:71–73).

Katere so temeljne značilnosti posameznega ekonomskega sistema, če uporabimo prej naštete kriterije? Na vprašanje odgovarjata naslednji dve podpoglavji.

3. 1. TRŽNI EKONOMSKI SISTEM

1. Decentralizirana struktura makroodločanja.
2. Ekonomski koordinacijski mehanizem je trg. Na trgu ceno oblikujeta ponudba in povpraševanje.
3. Prevladuje zasebna lastnina.
4. Pravilno ekonomsko vedenje je nagrajeno z zasebnimi materialnimi nagradami (glej Nomani in Rahnema, 1996:73).

3. 2. CENTRALNOPLANIRANI EKONOMSKI SISTEM

1. Centralizirana struktura makroodločanja.
2. Ekonomski koordinacijski mehanizem je plan, ki ga nalaga država. Država predpisuje output države in s tem cilje ekonomskih subjektov.
3. Prevladuje državna lastnina.
4. Pravilno ekonomsko vedenje je nagrajeno z zasebnimi ali kolektivnimi materialnimi nagradami in moralnimi nagradami (glej Nomani in Rahnema, 1996:74).

4. IZRAZI ISLAMSKEGA PRAVA (ŠARIJE) V ISLAMSKIH EKONOMSKIH SISTEMIH ALI KAJ SO ISLAMSKI EKONOMSKI SISTEMI

V nadaljevanju bom predstavil bistvene značilnosti islamskih ekonomskih sistemov, ki jih narekuje islamsko pravo oziroma šarija. Spoznali bomo, da se islamski ekonomski sistemi bistveno razlikujejo od slovenskega ekonomskega sistema. Opozoriti velja, da so določene rešitve islamskih ekonomskih sistemov podobne slovenskim rešitvam.

Trdim, da islamski ekonomski sistem bistveno determinira "Božja beseda", kar se kaže v različnih oblikah vedenja ekonomskih subjektov tega sistema. Seveda različne islamske pravne šole, tako sunitske kot šiitske, različno interpretirajo temeljne islamske pravne vire, kar vodi k različnim rešitvam v islamskih ekonomskih sistemih. Poleg šarije imajo v islamskih ekonomskih sistemih pomembno vlogo tudi odredbe državnih poglavarjev. Gre za podobno vlogo kot so jo imeli državni poglavarji v predrazsvetljenski dobi na Zahodu. Imeli so nekakšno vlogo božjih namestnikov.

Prej navedeno trditev bom podkrepil z navajanjem Nomanija in Rahneme, ki pravita: "Družbe, ki trdijo, da so islamske družbe, proučujejo ekonomijo na temeljih šarije ali islamskega verskega prava. Šarija narekuje tisto, kar je odredil Bog, dž. š." (Nomani in Rahnema, 1996:74). Trditev je pomembna še toliko bolj, ker Smrke pravi, da "od 36 držav z večinskim islamskim prebivalstvom jih 23 uradno razglaša islam za državno religijo in šarijo za pravo. Izrecno sekularne so Turčija, Gambija in Senegal" (Smrke, 2000:263).

Nomani in Rahnema zatrjujeta tudi naslednje: "Med islamskimi pravniki obstaja splošno soglasje, da islamska ekonomija temelji na šariji – temeljnih pravnih tekstih, Koranu in hadisih" (Nomani in Rahnema, 1996:76–77). Med temeljne pravne vire avtorja uvrščata tudi soglasje in sklepanje po analogiji pri sunitih ter razum pri šiitih.

Pa vendar obstajajo nekatera nesoglasja med islamskimi pravniki. K tradiciji zavezani pravniki trdijo, da šarija daje odgovore na vsa tuzemna vprašanja za vse večne čase. Nasprotniki temu oporekajo in pravijo, da šarija ne vsebuje dovolj določil o tem, kakšen ekonomski sistem vzpostaviti v islamskih državah. Zato mora biti razreševanje dobršnega dela ekonomskih vprašanj prepuščeno človeškemu razumu.

Človek se seveda upravičeno vpraša, kako lahko prihaja do takšnih razhajanj, ko pa pravniki prebirajo iste pravne vire? Del odgovora leži v različnem branju tekstov temeljnih pravnih virov – posamezniki različno interpretirajo iste tekste. Potem v samem Koranu obstajajo nasprotujoči si teksti o istih družbenih vprašanjih, na primer vprašanje akumulacije bogastva. Naslednji razlog je ta, da obstaja okoli 40.000 odredb in izjav, ki jih pripisujejo Mohamedu. Obstaja torej kar zajetna količina hadisov. Tudi v teh zapisih obstaja možnost različnega interpretiranja istih vprašanj. Lahko torej zaključimo, da ključno vlogo odigrajo osebni pogledi pravnih strokovnjakov.

Moderni islamski ekonomisti na temeljih islamskega prava izpeljejo takoimenovana **štiri zlata etična pravila**:

1. maksimiranje družbenih koristi oziroma maksimiranje obče dobrega (masleha),
2. prepoved oškodovanja drugih (la darere we la dirāre) oziroma minimiziranje družbene nekoristnosti (mefseda),
3. družbena dobrobit ima prednost pred zasebno dobrobitjo in
4. olajševanje življenja drugim ('usr we haredž), še posebej tedaj, kadar so posamezniki pomoči nujno potrebni (darūrāt we idtirār) (glej Nomani in Rahnema, 1996: 143).

Našteta pravila narekujejo vedenje ekonomskih subjektov v islamskih ekonomskih sistemih.

V nadaljevanju bom nanizal značilnosti islamskih ekonomskih sistemov kot jih določajo temeljni islamski pravni viri, predvsem Koran in hadisi. Navedel bom tudi Koranska poglavja (številka poglavja:številka verza), ki dovoljujejo/prepovedujejo določeno ekonomsko aktivnost. Značilnosti bom najprej obravnaval v "okvirjih"

posameznega kriterija za določanje značilnosti ekonomskega sistema. Nato bom v petem in šestem poglavju opisal značilnosti islamskih gospodarstev tako, da bom uporabil mikro in makroekonomski pristop.

4. 1. METODE IN PROCESI ODLOČANJA

1. UPRAVLJANJE ISLAMSKÉ DRŽAVE

V Koranu in hadisih najdemo številne odredbe, ki se nanašajo na upravljanje celotne družbe. Gledano s pozicije današnjega svetovnega ustroja gre torej za navodila, kako upravljati islamske “nacionalne” države. Tönnies kot že rečeno takšne družbe imenuje Skupnosti, saj ima pri njihovem delovanju ključno vlogo religija. Na makro ravni – nivoju države, odločitve ekonomskih objektov narekuje šarija in islamska država. Kot objekte jih poimenujem zato, ker so vedno v vlogi izvrševalca odredb. Navodila torej izhajajo iz centra navzven. Za islamske ekonomske sisteme je zato mogoče reči, da so tip centralnoplaniranega ekonomskega sistema, saj obstajajo večna in nespremenljiva določila, ki jih narekuje šarija na področju proizvodnje, potrošnje in menjave. Za primer vzemimo **prepoved obresti**, potem **davka zekat in hums in druge oblike pomoči bogatega revnemu**. Šarija torej odreja načine vedenja ekonomskih objektov.

2. ISLAMSKA PODJETJA (SUNITSKI IN ŠIITSKI PRISTOP)

Kaj pa na mikro ravni – na ravni podjetja? Med sunitskimi pravniki prevladuje mnenje, da islamska podjetja sprejemajo odločitve tako, da pri upravljanju podjetja **participirajo vsi zaposleni** – način vodenja podjetja je podoben nekdanjim delavskim svetom, kjer so delavci z vodstvom podjetja razpravljali o problemih v podjetju, predstavljali pobude, zamisli, prav tako pa je vodstvo predstavljalo svoje zamisli, strategije razvoja in podobno. Dvosmerna (osebna) komunikacija je pomemben element upravljanja podjetja. Takšen način vodenja do neke mere prakticirajo tudi uspešnejša svetovna podjetja, katerih temeljna vrednota je tudi zadovoljstvo delavca. V primeru sunitskih pravnikov lahko na mikro ravni govorimo o decentralizirani strukturi mikroadločanja, ki je lastnost tržnega ekonomskega sistema. Napotila za takšno gledanje stvari pravniki najdejo tako v Koranu kot hadisih. V Koranu Bog ukazuje Mohamedu, da se o posvetnih stvareh posvetuje z ljudmi

(3:159). V Koranskem poglavju Eš-Šūrā Bog poudarja, naj ljudje urejajo svoje posle dogovorno (42:38).

Mnenje šiitskih pravnikov je prejšnjemu nasprotno. So mnenja, da **uspešno upravljanje podjetja pomeni komunikacijo med vodstvom podjetja in šiitskimi pravniki**. V tem primeru bi bilo vodstvo podjetja v prvi meri odgovorno islamskim pravnikom in šele nato delničarjem ali potrošnikom. Takšna struktura odločanja na ravni podjetja je torej centralizirana in je značilnost centralnoplaniranega ekonomskega sistema.

4. 2. EKONOMSKA KOORDINACIJSKA MEHANIZMA

Zgodovinsko gledano obstajajo trije pripoznani mehanizmi koordinacije: **trg, plan in tradicija**. V Koranu in hadisih najdemo tako zapise, ki jih lahko razumemo kot argument za tržni mehanizem, kot tudi zapise, ki napotujejo k uporabi plana.

4. 2. 1. Islamsko tržno gospodarstvo

Poglejmo nekaj Koranskih “napotil” s področja menjave in trgovine, ki so argumenti za trg oziroma islamsko tržno gospodarstvo.

1. ISLAMSKA TRGOVINA

Verniki naj predvsem vstopajo v **trgovino, ki bo prinašala obojestranske koristi** (4:29). Upoštevajo naj recipročnost menjave ali povedano drugače, naj trgujejo tako, da bodo vsi udeleženci menjave “zmagovalci” (win-win odnos). Napotilo je še kako identično tistim, ki jih konzumiramo v različnih marketinških knjigah, priročnikih. Koran na večih mestih vernikom nalaga, naj **dane obljube izpolnjujejo** (5:1, 16:91, 23:8, 17:34, 70:32).

2. PREPOVED OBRESTI

Menjava in trgovina nista identična obrestim, zato je **menjava dovoljena, medtem ko obresti niso** (2:275 in 2:279). V podpoglavju Centralno bančništvo navajam dva Koranska verza, ki prepovedujeta obresti.

3. KUPOPRODAJNE POGODBE

V najdaljšem poglavju Korana je še posebej natančno opisan način in oblika zapisovanja kupoprodajnih pogodb (2:282). Poglejmo si del zapisa iz Korana:

“O vi, ki verujete! Če za neki določen rok stopite v dolžniško razmerje, potem to zapišite! Pisar naj zapiše v vaši prisotnosti, tako kot je pravično. In noben pisar naj se ne upira, pisati tako, kot ga je učil Bog. Naj piše! Dolžnik naj narekuje, in boji naj se Boga, svojega Gospoda, in ne znižuje (tega, kar dolguje)! Če je dolžnik slaboumen ali pa šibak ali sam ne more narekovati, naj narekuje njegov skrbnik, tako, kot je pravično! Za priči pokličite dva moška izmed vas! Če ni dveh moških, potem moškega in dve ženski – taki, ki sta vam kot priči pogodui. (Dve pa zato), če se ena izmed njih zmoti, jo druga opomni. In priče naj se ne branijo (sodelovati), če se jih pokliče ... (glej Kerševan in Svetlič, 2003:134).

4. NEDISKRIMINATORNI ISLAMSKI TRG

Tako Koran kot hadisi govorijo o islamskem trgu kot o nediskriminatornem trgu. Prepoveduje se goljufanje, podkupovanje in druge oblike nepoštenih transakcij (55:9, 26:181–183, 11:84–85). Mohamed je prepovedal prodajo pšenice različnih kvalitet po ceni, ki pritiče pšenici najvišje kvalitete.

5. PREPOVED ŠPEKULACIJE

Islam prepoveduje špekulativno vedenje trgovcev oziroma zlorabo lastnosti nepopolnega trga. Takšna prepoved izhaja še iz Mohamedovega časa. Kadar so trgovci mesta Medina zaznali, da se mestu približujejo okoliški kmetje, so pohiteli na obrobje mesta in pokupili pridelke. Pridelke so preprodali v mestu po višji ceni. Preprodajalci so obratno kupovali tudi različne izdelke pri mestnem prebivalstvu, ki so ga ob srečanjih s kmeti prodajali po višji ceni. Mohamed je obsodil takšno vedenje medinskih trgovcev (Afzal-ur Rahman v Nomani in Rahnema, 1996:93). V islamu se **prepoveduje ustvarjanje zalog**, saj tako zmanjšujemo ponudbo na trgu in izzovemo zvišanje cen. Mohamed je rekel, da se je tisti, ki si nakupi zalog za 40 dni z

namenom nadaljne prodaje po višji ceni, oddaljal od Boga, zato ga bo Bog zasovražil. Tisti, ki ustvarjajo zaloge, se enačijo s tatovi in morilci in bodo odšli v Džehenem. Osebe, ki povečujejo ponudbo blaga na trgu, Mohamed istoveti s tistimi, ki se borijo za Božje dobro.

6. SVOBODA INFORMIRANJA

V peti točki omenjeni hadis dokazuje, da je na islamskem trgu zaželjena svoboda informiranja.

7. ISLAMSKO PRAVO ZAVRAČA "ZAHODNO" PATENTNO PRAVO

Ajatola Homeini je nasprotoval zakonitosti patentnega prava, saj to deluje kot prepreka na trgu. Na temelju hadisov je mogoče zaključiti, da bi morali na islamskem trgu obstajati homogeni in nediferencirani izdelki.

8. NASPROTOVANJE PREDPISOVANJU CEN

Mohamed je nasprotoval predpisanim cenam, zato se na islamskih trgih ekonomski subjekti pogajajo o ceni blaga.

9. RAZSLOJENA ISLAMSKA DRUŽBA

Razslojena družba ni v nasprotju z islamsko družbo (4:32, 6:165, 16:71, 24:38, 43:32). Razslojena družba pomeni razlike v dohodkih in imetju prebivalcev te družbe.

4. 2. 2. Islamsko centralnoplanirano gospodarstvo

1. SOCIALNA PRAVIČNOST, BRATSTVO, ENAKOST IN SODELOVANJE TER VLOGA ISLAMSKE DRŽAVE

Koran namenja veliko pozornosti socialni pravičnosti, bratstvu, enakosti in sodelovanju (3:180, 4:37–39, 9:34–35, 24:61, 51:19, 70:24–25). Če tržni mehanizem ne bi bil sposoben zagotoviti prej naštetih vrednot ekonomskega sistema, bi moral takšen mehanizem nadomestiti plan, katerega izvajalec bi bila islamska država. Koran na večih mestih naglašuje vrednoto socialne pravičnosti (2:30, 15:20, 55:10, 57:7 in 10, 59:7, 70:24–25, 74:42–44).

2. URESNIČEVANJE TEMELJNIH POTREB MUSLIMANA IN VLOGA ISLAMSKE DRŽAVE

Siddiqi pravi, da se islamski pravniki strinjajo s tem, da šarija ščiti pet temeljnih potreb islamskega prebivalstva: potrebo po ohranitvi življenja, potrebo po veri, po razumu, potomstvu in lastnini (Siddiqi v Nomani in Rahnema, 1996:98). Prvo potrebo gre razumeti kot potrebo, ki jo sestavljajo primarne (biološke) potrebe in sicer fizične potrebe kot so zrak, voda, prostor za bivanje in gibanje, potreba po hrani in pijači, potreba po varnosti in tista po oddihu oziroma počitku. Obstajajo različni pogledi o tem, kaj naj bi bile osnovne življenjske potrebe. Mohamed je na primer menil, da posamezniku zadostuje hiša (bivalni prostor), obleka, košček kruha in nekaj vode (Afzal-ur-Rahman v Nomani in Rahnema, 1996:99). Tudi drugi avtorji v Abrahamovi maniri izpostavljajo hrano, obleko in dom. Moderni islamski strokovnjaki tem potrebam dodajajo tudi medicinske storitve, izobraževanje, goriva, elektriko in celo prevoz.

3. DAVKA ZAKAT IN HUMS

Islam poleg tega, da opredeljuje temeljne potrebe posameznika, ki naj bi bile uresničene, narekuje tudi, s čim te potrebe financirati. Kot sem že omenil v islamskem svetu obstajata dve vrsti davkov in sicer zakat in hums. Gre za predpisani vrsti dajatev. Poleg obveznih davščin poznajo tudi "prostovoljne prispevke", ki jih imenujejo sadaka nāfila. Seveda tu ne mislim prostovoljnih prispevkov slovenskega tipa, ki jih suvereno odredi država. Poudarjena je prostovoljnost. Zakaj sploh omenjam razliko med davščinami in prispevki. Zato, ker mnogo islamskih pravnikov meni, da je vsakršna količina imetja legitimna takrat, ko imetnik poravnava obvezne davščine. Islamski državi po Koranu pripada tudi imetje, ki ga je zapustil sovražnik ali mu je bilo vzeto brez boja. Tovrstno imetje naj bi država namenila siromašnim (59:7). Poglejmo vsebino omenjenega verza, saj je preveden v slovenski jezik: "Kar pa je Bog (vzel od) prebivalcev mest (in) dodelil svojemu Poslancu kot vojni plen, to pripada Bogu in Njegovemu Poslancu, sorodnikom, sirotam, ubogim in popotnikom. To pa zato, da bi (vojni plen) ne krožil med vašimi bogataši. Tisto, kar vam Poslanec dodeli, to sprejmite! Tistemu, kar vam odreče, pa se odpovejte! In bojte se Boga! Zares, Božja kazen je grozovita!" (Kerševan in Svetlič, 2003:166). Zadovoljitev potreb revnih morajo zagotoviti bogati, ki od svojih dohodkov in imetja odvedejo določeno stopnjo davka. Zagovorniki takšnega stališča trdijo, da imajo po Koranu revni Božjo

in socialno pravico do imetja bogatih. Bogate opominjajo na peklerske muke – seveda v primeru, ko bi bili ti skopušni (glej Nomani in Rahnema, 1996:103).

Argumenti zagovornikov mehanizma plana torej ležijo v koranskih verzih, ki priporočajo zadovoljitev osnovnih potreb revnih. V islamskem svetu nekateri pravniki utemeljujejo, da bi moral biti mehanizem plana edini sprejemljivi mehanizem. Spet drugi iščejo argumente, ki utemeljujejo plan kot nekaj začasnega – kot mehanizem, ki naj vzpostavi višjo stopnjo socialne pravičnosti. Nato naj bi v islamski državi ponovno nastopil tržni mehanizem. V tovrstnem islamskem ekonomskem sistemu bi se v časovnem sosledju menjavala mehanizma plana in trga.

4. 3. LASTNINSKA PRAVICA

“Večina islamskih pravnikov in sociologov se strinja, da islam razlikuje med družbeno lastnino, državno lastnino in zasebno lastnino” (Nomani in Rahnema, 1996: 107). Temeljno nestrinjanje islamskih pravnikov in sociologov leži v različnih definicijah posameznega pojma, torej v širini oziroma mejah posameznega pojma lastnine.

1. DRUŽBENA LASTNINA

“K islamski družbeni (skupni) lastnini štejemo gozdove, pašnike, vode, hribovja, rudnike in vse kar obstaja v morjih” (Moussavi-i Isfahani v Nomani in Rahnema, 1996:107). “Sem spada tudi neobdelana zemlja in ozemlja, ki jih islamska vojska osvoji v džihadu. Islamska država nadzoruje družbeno lastnino – opravlja nadzorniško oziroma skrbstveno funkcijo. Islamska država lahko pobira zemljiško rento od najemnikov zemljišč, ki so bila osvojena v džihadu” (Nomani in Rahnema, 1996:108).

Zanimiva pa se mi zdi naslednja trditev, ki pravi, “da kadar posameznik vlaga delo v družbeno lastnino, ima pravico do posedovanja te družbene lastnine” (Nomani in Rahnema, 1996:109) – družbena lastnina se preobrazi v zasebno.

2. DRŽAVNA LASTNINA

Zemlja predstavlja najpomembnejšo kategorijo državne lastnine v islamskih državah. K državni lastnini islamski pravniki prištevajo (vojni) plen (nafl-'anfal) (8:1). "Vprašajo te glede (vojnega) plena. Reci: Plen pripada Bogu in Njegovemu Poslancu. Bojte se Boga, bodite odkriti med sabo, pokorite se Bogu in Njegovemu Poslancu, če ste verniki" (Kerševan in Svetlič, 2003:166).

Sledeči Koranski verz pravi, da pripada državi samo petina vojnega plena, preostanek pa si razdelijo vojskujoči se vojaki (8:41). "In vedite, od tega, kar zaplenite (v vojni), pripada ena petina Bogu in Njegovemu Poslancu, pa (njegovim) sorodnikom, sirotam, ubogim in sinu poti! (Držite se tega), če ste verniki in verujete v tisto, kar smo oznanili našemu služabniku na dan odločitve, na dan soočenja obeh (vojska). Bog je vsemogočen" (Kerševan in Svetlič, 2003:166).

To obliko državne lastnine muslimani imenujejo ganīma. Suniti enačijo nafl-'anfal in ganīma – državi pripada celoten vojni plen, medtem ko šiiti pojma pravno ločujejo – državi pripada samo petina vojnega plena. Islamski državi pripada tudi lastnina, katero neverniki predajo muslimanom brez boja (59:6–7). V kategorijo državne lastnine sodijo še stvari brez lastnika, neobdelana zemljišča (mewat) in zapuščena zemljišča (glej Nomani in Rahnema, 1996:110–113).

3. ZASEBNA LASTNINA

V islamskih državah ima posameznik pravico do zasebne lastnine. Nomani in Rahnema naštevata tri točke nestrinjanja islamskih pravnikov glede zasebne lastnine in sicer:

1. kateri so dopustni mehanizmi, ki vodijo do zasebne lastnine,
2. katere pravice uživa lastnik zemlje in
3. kolikšen obseg zasebne lastnine je sprejemljiv (glej Nomani in Rahnema, 1996:114).

4. 4. MOTIVACIJSKI MEHANIZMI V ISLAMSKIH EKONOMSKIH SISTEMIH

1. BOG

Motivacijo za delovanje v islamskih ekonomskih sistemih predstavlja Bog, oziroma odnos med posameznikom in Bogom. Posameznik naj deluje tako, da bo v čim večji možni meri ustregel Bogu oziroma božjim zakonom. Bog bo takšne aktivnosti posameznika nagradil tako na tem kot na onem svetu. Človek, ki deluje v skladu z božjimi zakoni, bi moral biti milosten (usmiljen, prizanesljiv), darežljiv in dobrodelen. Vedno mora biti pripravljen pomagati drugim, tudi za ceno zmanjšanja lastnega blagostanja.

2. MATERIALNE KORISTI

Drugi mehanizem predstavljajo materialne koristi, ki motivirajo posameznika za delovanje v ekonomskem sistemu. Tudi takšen mehanizem obstaja v islamskih ekonomskih sistemih. Islamski pravniki opravičujejo takšen sistem z argumentom, da več kot ima musliman lastnine, lažje oddvaja del lastnine za namene, ki jih predpisuje Bog (glej Nomani in Rahnema, 1996:123–127).

3. PRISILA

Kot tretji motivacijski mehanizem lahko islamska država uporabi mehanizem prisile. Če bi na trgu prišlo do pomanjkanja hrane, oblačil ali stanovanj, bi lahko država prisilila ekonomske subjekte k oskrbi trga s prej omenjenimi proizvodi. Takšno državno intervencijo zagovarjajo vse štiri sunitske pravne šole (Ibn Taymiyya v Nomani in Rahnema, 1996:127).

5. ISLAMSKA MIKROEKONOMIJA

“Mikroekonomija proučuje obnašanje posameznih ekonomskih osebkov: potrošnike, gospodinjstva, podjetja, investitorje in podobno. Zanima jo, kakšne so njihove

odločitve o alokaciji redkih sredstev. ... razlaga¹⁹, kako potrošniki sprejemajo svoje odločitve o alternativnih nakupih in kako nanje vplivajo spremembe v njihovih dohodkih in cenah dobrin. Prav tako je zanjo pomembno proučevanje vzajemnega delovanja ekonomskih osebkov. Mikroekonomija proučuje, kako se oblikujejo cene in količine na posameznih trgih in kako so med seboj trgi povezani in odvisni” (Prašnikar, 1994:37). Tudi islamska mikroekonomija proučuje identične probleme. Mikroekonomski problemi islamske družbe se razrešujejo tako, kot to določa islamsko pravo.

5. 1. ALI V ISLAMSKIH EKONOMSKIH SISTEMIH OBSTAJA EKONOMSKI PROBLEM²⁰?

V Koranu Alah pravi, da je na Zemlji vsega v določeni in potrebni količini za zadovoljitev človekovih potreb (7:10, 54:49, 14:34).

Kljub zapisanemu Nomani in Rahnema v islamskem svetu pripoznavata tri skupine pravnih mnenj o omejenosti ali neomejenosti zemeljskih resursov. Prva skupina pravnikov zagovarja stališče, da je islamska ekonomija identična ekonomijam zahodnega tipa in da torej obstaja omejena količina resursov ter neomejeno povpraševanje. Naslednja skupina trdi, da je vsega v relativnem in absolutnem izobilju – ekonomski problem torej ne obstaja. Tretje stališče je kombinacija prejšnjih dveh. Človek s svojimi dejanji povzroča ekonomski problem. Trdijo še, da je Bog namenil dovolj resursov za zadovoljitev vseh človeških potreb.

5. 2. VEDENJE ISLAMSKEGA POTROŠNIKA

Koran pravi, da je človek pridobitniško bitje in hkrati nemirno bitje (17:11, 70:19). Koran muslimanom nalaga zmernost (25:67, 31:19). Bog prepoveduje tako

¹⁹Mišljena je mikroekonomija. Mikroekonomija torej ponuja razlago.

²⁰“Kot smo že povedali, predstavlja ekonomski problem potrošnika neenako razmerje med potrebami/željami in dobrinami za njihovo zadovoljevanje. Želja je torej več kot pa razpoložljivih dobrin. Na ravni celotnega gospodarstva se ekonomski problem kaže v tem, da so proizvodni faktorji (zemlja, delo in kapital) omejeni.

razsipništvo kot škrtost (6:141, 7:31, 30:38, 17:29, 47:38). Tiste, ki prekomerno trošijo, Koran naziva z razsipniki in enači s hudičevimi brati (17:26–27, 26:151–152). Škrtost škodi duši muslimana, pravi Koran (47:38). Musliman bi moral v prvi meri zadovoljiti Boga – spoštovati njegove odredbe – in šele nato zadovoljevati samega sebe. Kot smo že spoznali, bi se moral takšen božji narek razlikovati od šole do šole, s tem pa tudi vedenje islamskih potrošnikov.

5. 2. 1. Prepoved prekomerne potrošnje

Islam prepoveduje tri oblike prekomerne potrošnje:

1. **isrāf** (kvantitativni presežek zmernosti; na primer velika hiša),
2. **itfār** (prekomerna potrošnja kot posledica vzvišenosti, narcisizma; smoter takšne potrošnje je ponižanje drugih; takšen potrošnik se postavlja na mesto Boga; primer je velika ali marmorna hiša sredi revščine) in
3. **tebzir** (gre za potrošnjo, ki zlorabi Božje stvaritve kot na primer pijančevanje, hedonizem; človek tako pozablja na Boga; primer je luksuzna hiša iz marmorja) (glej Nomani in Rahnema, 1996:135).

5. 2. 2. Potrebe/želje²¹ islamskega potrošnika

Muhammed Ariff pravi, da se “homo economicus” vrti v začaranem krogu ustvarjanja želja, zadovoljitve teh želja in ponovnega kreiranja novih želja (glej Nomani in Rahnema, 1996:135). Nomani in Rahnema ciklični proces primerjata s Sizifovim opraviлом.

Potrebe islamskega potrošnika so:

1. **resnične** in
2. **neresnične** oziroma **lažne** (glej Nomani in Rahnema, 1996:135–136).

²¹“Potrebe opredeljujemo kot stanje temeljnega psihofizičnega pomanjkanja blaga, medtem ko so želje “izpeljane potrebe”, kot se izrazijo tako ali drugače v določenem družbeno institucionalnem okolju. Na primer, posamezni potrošnik ima potrebo po odpravljanju žeje, v danem okolju pa ima željo oziroma želje po določenih blagovnih znamkah sadnega soka” (Lah, 2002:10).

Med resnične potrebe prištevamo osnovne biološke potrebe in dosežene družbene potrebe, ki so v skladu s Šarijo. Med lažne prištevamo tiste družbene potrebe, ki niso v skladu z obstoječim islamskim pravom.

Poglejmo si klasifikacijo resničnih potreb avtorja Anasa Zarqa. Zarqa ločuje med koristnimi (mesālih) in nekoristnimi (mefāsīd) resničnimi potrebami. Nadalje na tej osnovi loči tri vrste izdelkov in storitev:

1. nujno potrebni izdelki in storitve (izdelki in storitve, ki izpolnjujejo pet temeljnih islamskih potreb: potrebo po ohranitvi življenja, potrebo po veri, razumu, potomstvu in lastnini),
2. izdelki in storitve, ki niso nujno potrebni, a vendar človeku olajšajo življenje in
3. okrasje, ki spada med izdelke in storitve, ki ne sodijo med nujno potrebne in so luksuz.

Zarqa odobrava potrošnjo prve in druge skupine izdelkov in storitev (glej Nomani in Rahnema, 1996:136).

5. 2. 3. Oblike vedenja islamskega potrošnika

Nomani in Rahnema na podlagi različnih interpretacij pojma zmernosti naštejeta štiri tipe vedenja islamskih potrošnikov.

1. POTROŠNJA JE OMEJENA Z INDEKSOM ZMERNOSTI

V tem primeru bi v islamski državi določili povprečno stopnjo potrošnje muslimanov, ki bi bila izražena v nekakšni tipični potrošniški košarici. Na podlagi tega bi določili kvantitativni kazalec imenovan (nacionalni) indeks zmernosti. Če bi torej nekdo trošil več ali manj kot nakazuje indeks zmernosti, bi pomenilo, da ali troši prekomerno ali pa skopari. S povečevanjem dohodkov muslimanskega prebivalstva bi se zviševal tudi indeks zmernosti. V primeru uporabe takšne metode bi postal dohodek bogatih ljudi neusahljiv. V islamu se neproduktivni resursi pojmujejo kot razsipništvo, zato bi bogatim potrošnikom svetovali naj presežke odstopijo v humane namene. Takšen tip zmernosti in potrošnje avtorja pripisujeta islamskemu planskemu gospodarstvu. V hadisih lahko najdemo izreke, ki bi potrdili takšen način razmišljanja. Ebu Se'īd

Hudrī, Mohamedov spremljevalec, navaja Mohamedove besede: "Tisti, ki imate preveč obleke in hrane, ju morate dati tistim, ki jim tega primanjkuje." Mohamedu pripisujejo tudi naslednja dva izreka: "Adamovim otrokom so dovoljene tri stvari: hiša v kateri bodo živeli, obleka s katero bodo prikrili svoja telesa in en obrok hrane dnevno." In: "Dokler bo obstajala ekonomska diskriminacija, nimamo pravice imeti eno zrno več, kot znašajo naše potrebe."

2. POTROŠNJA JE OMEJENA S POVPREČNIM DOHODKOM GOSPODINJSTVA

Pri tem tipu bi pojem zmernosti opisoval povprečni dohodek gospodinjstva. Ker gospodinjstva razpolagajo z različnimi dohodki, bi se tako razlikovale povprečne vrednosti gospodinjstev in kot posledica tega tudi stopnje zmernosti gospodinjstev.

3. POTROŠNJA NI OMEJENA

Pri tretjem tipu ne obstajajo omejitve v potrošnji. Veljata predpostavki, da potrošnik troši na Božji poti in v dobrobit islamske skupnosti.

4. OMEJITVE SO PRI POTROŠNJI HRANE IN PIJAČE

V slednjem primeru je potrebno upoštevati zmernost pri potrošnji hrane in pijače. Ostala potrošnja ni podvržena nikakršnim omejitvam (glej Nomani in Rahnema, 1996:137–140).

Nomani in Rahnema naredita primerjavo med neoklasičnim potrošnikom in islamskim potrošnikom. Prvega opišeta kot osebo, ki teži k maksimiranju koristi. Zanj obstaja čas dela in čas počitka. Islamskega potrošnika poleg prej omenjenih časovnih kategorij opredeljuje še "čas duhovnosti" – čas, ki je namenjen duhovnim opravilom (glej Nomani in Rahnema, 1996:141–142).

Mislím, da so te trditve in delitve morda nekoliko zastarele, saj zahodni, ali kot pravita avtorja, neoklasični potrošnik, ponovno išče čas, ki ga namenja duhovnosti. Torej je njegov prosti čas lahko tudi čas duhovnih premislekov. Je pa res, da obstaja v zahodnem svetu pluralnost pristopanja k religijam oziroma menjavanja religij. To pomeni, da ne obstaja več ena velika religijska skupnost ampak se ta "veličina" lomi na manjše dele. Torej se zahodne družbe spreminjajo v družbe mnogoterih religij, ki

bodo morale bivati druga ob drugi. Ta raznolikost religijskih skupnosti pa bo do neke mere nujno spremenila tudi vedenjske navade potrošnikov.

5. 3. ISLAMSKO PODJETJE

Koran na nekaterih mestih nalaga, naj ljudje na prvem mestu zadovoljujejo Božjo voljo (11:52, 61:10–14). Človek mora zadovoljiti Boga, če želi biti uspešen tako na Zemlji kot v onostranstvu (30:38–39, 98:14). Posameznikove aktivnosti morajo biti zato usmerjene v doseganje **fellaha** – doseganje vsestranske blaginje, tako tu kot v onostranstvu.

Že omenjena zlata etična pravila, ki postavljajo v ospredje obče dobro, narekujejo vedenje podjetnika – kaj bo proizvajal, za koga, na kakšen način in koliko.

V kolikšni meri muslimanski podjetniki spoštujejo takšne predpise, je odvisno od njihove iskrene pobožnosti, torej spoštovanja določenega islamskega pravnega reda. Tako kot država tudi religija narekuje spoštovanje raznolikih pravil. Spoštovanje zakonov ali njihovo kršenje je vedno osebna odločitev posameznika, saj v primeru kršitve nad kršiteljem visi grožnja kazni ali nagrada v primeru spoštovanja zakonov.

Nomani in Rahnema na podlagi zlatih etičnih pravil izpeljeta štiri vrste odzivov islamskih podjetij v določenih tržnih okoliščinah, ki jih bom predstavil v nadaljevanju (glej Nomani in Rahnema, 1996:144–149).

5. 3. 1. Vrste odzivov islamskih podjetij, ki jih narekujejo zlata etična načela

1. PROIZVODNJA IN MORALNA DOLŽNOST ISLAMSKEGA PODJETJA

Islamska podjetja morajo zagotoviti zadostno količino nujno potrebnih izdelkov po vsem dostopni ceni. V poglavju o islamskem potrošniku sem razgrnil primarne potrebe islamske družbe oziroma muslimanskega potrošnika. Poglejmo si primer. Podjetnik je pred dilemo, ali proizvajati nujno potrebno dobrino ali luksuzen izdelek.

Cena luksuznemu izdelku narašča zaradi povečanega povpraševanja. Podjetnik bi lahko s proizvodnjo takšnega izdelka ustvaril ekstra profit, pri proizvodnji nujne dobrine pa samo normalni profit. Podjetnik bi se po logiki maksimiranja dobička preusmeril v izdelavo luksuznega blaga. Če bi zaradi takšnega ravnanja islamski potrošniki težje kupovali nujno potreben proizvod, bi se moral islamski podjetnik odreči izdelavi in prodaji luksuznega blaga, s tem pa tudi ekstra profitu. Tako bi deloval za skupno korist muslimanske skupnosti. Avtorja pravita, "da bi bilo islamsko podjetje upravičeno do državne subvencije, če bi zaradi uresničevanja takšne zahteve, zašlo v rdeče številke" in se pri tem sklicujeta na avtorje Siddiqija, Mannana in Sadra (Nomani in Rahnema, 1996:145).

2. ODZIV ISLAMSKEGA PODJETJA NA SPREMEMBO TRŽNE CENE IZDELKA

Vzemimo, da se cena izdelka na trgu zniža. Podjetnik bi bil primoran ali zmanjšati obseg proizvodnje ali odpustiti določeno število delavcev. Islamski podjetnik bi delavce lahko odpustil v primeru, ko bi odpuščenim delavcem zagotovil novo delo ali v primeru, ko bi bili celotni stroški večji kot celotni prihodki podjetja. V zadnjem primeru bi zaradi neodpuščanja delavcev naredil škodo vsem zaposlenim, saj bi podjetje propadlo in vsi delavci bi se znašli na cesti. Od idealnega islamskega podjetja se pričakuje, da proizvaja na takšni ravni, kjer je skupni prihodek (TR) enak skupnim stroškom (TC). Islamsko podjetje se ne bi smelo okoristiti s presežkom TR nad TC, če bi se cena proizvajane izdelka zvišala. Namesto tega bi podjetje moralo povečevati proizvodnjo toliko časa, dokler se TR in TC ne bi izenačila.

3. ODZIV ISLAMSKEGA PODJETJA NA SPREMEMBO CENE PRODUKCIJSKIH FAKTORJEV

Islamski podjetnik bi lahko plačal delovno silo več, kot to določa tržna cena za takšno delovno silo. Plače delavcev se ne bi zvišale zaradi njihove večje produktivnosti, temveč zaradi podjetnikove moralno-etične zavesti. Zvišanje osebnih dohodkov lahko doseže tako, da ali zmanjša število zaposlenih ali delovno silo nadomesti s cenejšim produkcijskim faktorjem. Ker se je delodajalec sam odločil, da zviša plače, bo kljub prej opisanemu dejstvu obdržal vse zaposlene. Podjetje bo poslovalo z izgubo, ki bi jo morala pokriti ali islamska država s subvencijo ali delodajalec iz lastnega premoženja. Takšna odločitev bi trajala toliko časa, dokler ne bi izčrpal državnih ali

lastnih sredstev. Avtorja se zavedata dolgoročnih omejitev takšnega vedenja v pogojih trga.

4. TEMELJNI SILI ISLAMSKEGA PODJETJA – KONKURENCA ALI HUMANOST?

Proizvodni proces islamskega podjetja ženeta sodelovanje in skupna odgovornost, ne pa konkurenca, zatrjujejo nekateri avtorji (glej Nomani in Rahnema, 1996:147). Postavljanje skupnih interesov pred interese posameznika korenini v pojmovanjih islamskega bratstva.

El- Gazali loči **tri oblike muslimanskega bratstva**:

1. **ihsān ali dobrodelništvo** pomeni zadovoljitev lastnih potreb in potem zadovoljitev potreb drugih muslimanov,
2. **muwāsāt ali ljubezen do bližnjih** pomeni istočasno zadovoljitev lastnih potreb in potreb drugih muslimanov,
3. **īṣār ali žrtvovanje** pomeni najprej zadovoljitev potreb muslimanov in šele nato zadovoljitev lastnih potreb (glej Nomani in Rahnema, 1996:147).

Tudi Koran pravi, da končna sreča pripada dobrodelnikom (9:100, 16:91). V hadisih je zapisan naslednji Mohamedov izrek: "Vaša vera ne bo popolna toliko časa, dokler ne boste svojim bratom želeli isto kot sebi" (Siddiqi v Nomani in Rahnema, 1996:147).

5. 3. 2. Tri vrste ciljev in s tem povezano vedenje islamskih podjetij

Cilje in vedenje islamskih podjetij Nomani in Rahnema razvrščata v tri skupine. Razvrstitev utemeljujeta na osnovi treh stopenj islamske zavesti, ki opredeljujejo cilje in vedenje.

1. CILJ JE MAKSIMIZACIJA PROFITA

Primitivna islamska zavest muslimana pomeni, da podjetnik ne proizvaja prepovedanih izdelkov in ne goljufa, zato sklepa, da si lahko prisvaja maksimalno možno stopnjo profita. Lastno vedenje bo opravičil z argumentom, da ne obstajajo pravni teksti, ki prepovedujejo maksimizacijo profita. Podjetnikovo vedenje je enako vedenju sekularnega podjetnika. Edina razlika je v tem, da islamski podjetnik ne

proizvaja prepovedanih izdelkov. Teorija, ki opisuje tovrstno podjetniško vedenje je enaka neoklasični teoriji podjetja.

2. CILJ JE ALTRUIZEM

Podjetnik bi moral proizvajati v duhu dobrodelnosti, ljubezni do bližnjih ali žrtvovanja. Podjetja, ki bi udeleževala idejo dobrodelnosti, bi morala uravnati proizvodnjo na ravni, kjer so celotni dohodki enaki celotnim stroškom ($TR=TC$). Podjetje, ki bi uresničevalo idejo ljubezni do bližnjih, bi moralo uravnati obseg proizvodnje, ceno izdelka in ceno delovne sile. S tem bi blažilo krivice trga. Tovrstni podjetnikovi ukrepi bi se na dolgi rok izčrpali. Na koncu bi podjetnik-altruist postavil v ospredje obče koristi družbe. Podjetnika bi zadovoljevala misel, da služi Bogu in da bo njegovo delo še kako poplačano na drugem svetu. Številni hadisi narekujejo altruizem (glej Nomani in Rahnema, 1996:147–148).

3. CILJ JE MEŠANICA PREJ NAŠTETEGA, MEŠANICA ISLAMSКИH VREDNOT IN NEOKLASIČNIH KONCEPTOV

Avtorja pravita, da poskušajo številni islamski ekonomisti izdelati hibridni ekonomski sistem, torej mešanico islamskih vrednot in neoklasičnih konceptov in teorij, kar pa po njunem mnenju vedno vodi v oškodovanje enega idejnega koncepta (glej Nomani in Rahnema, 1996:149).

5. 3. 3. Oblike islamske poslovne organizacije

Islamska podjetja razvrščamo v dve skupini:

1. idžāra ali podjetja, kjer delavci za delo prejemajo plačilo in
2. podjetja, ki delijo dobiček, imenovana muzāre'a (v poljedelstvu), musākāt (v vrtnarstvu), mudāreba ali kard (v trgovini).

V islamskem pravu z besedo **idžāra** poimenujemo najem ali zakup zemlje, orodja in/ali strojev in delovne sile. Najemanje delovne sile za plačilo dovoljuje Koran (28:26–27). V tovrstnem podjetju lastnik ali več lastnikov podjetja najema delovno silo za željena dela, za določen čas in po dogovorjeni ceni. Dobički, ki jih ustvari takšno podjetje, pripadajo lastniku oziroma lastnikom podjetja. **Mušareka** imenujemo

pogodbo, kjer dva ali več partnerjev ustanovi podjetje. V islamskem svetu so delniške družbe legitimna oblika gospodarskih združb. Takšne združbe so na primer zakonite v Iranu. Z delnicami podjetij se trguje na organiziranih trgih. Obstajajo pa tudi islamski pravniki, ki trdijo, da je trgovanje z delnicami hudičevsko in dovoljeno samo v kapitalizmu.

Muzāre'a je oblika partnerstva v poljedelstvu. V partnerstvu imamo lastnika zemlje in delavce. Lastnik zemlje in delavci se dogovorijo, kdo od njih bo nosil kolikšen delež stroškov obdelovanja zemlje in pridelave rastlinskih kultur. Delavci ne prejemajo plače za svoje delo. Udeležba v dobičku – mišljen je pridelek – je odvisna od pogajalske moči posameznega delavca. Partnerji delijo tveganja, ki jih prinaša poljedelstvo. Lastnik zemlje je odgovoren za plačevanje fiksnih stroškov, kot je na primer plačilo zemljiškega davka.

Nomani in Rahnema navajata, da obstajata dva različna pogleda na legitimnost prej omenjenega partnerstva. Obstajajo zagovorniki muzāre'a in nasprotniki, pri tem pa se tako eni kot drugi sklicujejo na iste hadise, ki jih interpretirajo različno ali pa poslovno obliko argumentirajo tako, da vsaka stran navaja hadise, ki potrjujejo njihova razmišljanja – se sklicujejo na različne hadise (glej Nomani in Rahnema, 1996:151).

Musākāt je pogodba med partnerji, ki velja v vrtnarstvu in je kopija pravil in postopkov, ki veljajo za muzāre'a. Imamo lastnika sadnega drevja, ki ga ne želi negovati. Lastnik in delavec se dogovorita, da bo delavec urejal sadno drevje in za svoje delo prejemal plačilo v obliki plodov sadnega drevja. Seveda se lastnik in delavec dogovorita o razmerju delitve plodov.

Mudareba je oblika partnerstva v trgovini, kjer ena stranka prispeva kapital in druga delo. Lastnika kapitala lahko zastopa zastopnik, ki najema delavce, najema poslovne prostore, skladišča, ne prejema plače in ni odgovoren za izgubo podjetja. Delavci izrabljajo kapital v obliki izdelkov ali denarja, da bi ustvarjali dobiček. Partnerji se med seboj dogovorijo o delitvi dobička. Tovrstna pogodba ima opredeljen čas trajanja pogodbe in preneha s smrtjo enega izmed pogodbenikov. Zastopnik je upravičen do nadomestila, če lastnik kapitala prekrši pogodbo.

Nomani in Rahnema pravita, da moderni islamski ekonomisti prenašajo oziroma razširjajo model mudareba v industrijo. Prav tako pa tudi nakazujeta nestrinjanje nekaterih islamskih pravnikov, ki pravijo, da je mudareba značilna v trgovini in je ni mogoče prenašati na druga področja. Sporno področje predstavlja tudi udeležba lastnika kapitala v dobičku. Obstajajo celo pravniki, ki pravijo, da so tovrstne oblike združevanja v nasprotju z islamom (glej Nomani in Rahnema, 1996:152–153).

5. 3. 4. Ali islamska podjetja oglašujejo?

Oglaševanje je ena izmed oblik marketinškega komuniciranja. Ločimo tri temeljne vloge oglaševanja: informiranje, prepričevanje in spominjanje (opominjanje). Jančič pojmuje oglaševanje kot kreativno množično komunikacijo, katere namen je spodbujanje procesov menjave med ponudniki in javnostmi potrošnikov (glej Jančič, 1995).

Muhammad Abdul Mannan pravi, da manipulativno, zavajajoče oglaševanje ni v duhu islama, medtem ko zagovarja edukativno, informativno oglaševanje (Mannan v Tahir, Ghazali in Agil, 1996:239). V tem smislu je oglaševanje v islamu dovoljeno, niso pa dovoljeni naslednji elementi oglaševanja: pretirano hvaljenje, zavajanje, lažne ali prazne obljube. Kot smo že spoznali, Koranska poglavja tovrstno vedenje muslimanov prepovedujeta. Koran na večih mestih vernikom nalaga, naj dane obljube izpolnjujejo (5:1, 16:91, 23:8, 17:34, 70:32). Idealna islamska ekonomija zavrača prekomerno potrošnjo (*isrāf*). Takšen odnos do potrošnje bi vplival na stroške oglaševanja podjetja in sam odnos do oglaševanja.

6. ISLAMSKA MAKROEKONOMIJA

Makroekonomija proučuje agregatno ponudbo (vsoto vseh proizvodov in storitev gospodarstva v določeni časovni enoti) in agregatno povpraševanje (seštevek vseh izplačanih dohodkov) gospodarstva neke države. Proučuje delovanje ekonomije kot celote. “Zaradi tega poenostavlja posamezne dele analize, s ciljem pridobiti celotno sliko delovanja gospodarstva” (Prašnikar, 1994:37).

V islamskem svetu obstaja množstvo makroekonomskih rešitev, ki so posledica različnih interpretacij islamskega prava. V nadaljevanju bom predstavil ključne institucije islamske makroekonomije.

6. 1. ISLAMSKI FINANČNI SISTEM

Finančni sistem države tvorijo centralna banka, poslovne banke, hranilnice, investicijska podjetja, zavarovalnice, zdravstveni in socialni skladi, trg vrednostnih papirjev in podobno. Islamski finančni sistem se do neke mere razlikuje od nam znanega finančnega sistema.

6. 1. 1. Centralno bančništvo

Centralna banka je banka vseh bank in vseh drugih finančnih institucij znotraj države. Uravnava plačilni promet, skrbi za likvidnost gospodarstva, uravnava poslovne banke, ki ustvarjajo kreditni denar in uravnava mednarodni plačilni promet, skrbi za stabilnost domače valute in za mednarodno likvidnost. Instrumenti centralne banke so diskontna stopnja, obvezna rezerva in finančne operacije na odprtem trgu kapitala.

Ker islamsko pravo prepoveduje obresti, odpadejo tudi določene funkcije centralne banke in nekateri njeni instrumenti. Iqbal in Khan pravita, da centralne banke plačujejo obresti nemuslimanom v primeru državnih vrednostnih papirjev in bančnih rezerv tuje valute (glej Nomani in Rahnema, 1996:160).

Na tem mestu bom navedel dva verza, ki prepovedujeta obresti:

“3:130

O, vi, ki verujete! Ne jemljite mnogokratno podvojenih obresti! Bojte se Boga, morda se vam bo dobro godilo!

2:275

Tisti, ki jemljejo obresti, se ne vedejo (drugače) kot tisti, ki jih je s svojim dotikom obnorel Satan. To pa zato, ker govorijo, da so trgovanje in obresti eno in isto. Bog je

dovolil trgovanje in prepovedal obresti! H komur pride svarilo od njegovega Gospoda, pa preneha – tisto, kar je preteklo, njegovo. Poslednja odločitev je pri Bogu, kdor pa se povrne – tisti so družabniki peklenškega ognja, v njem bodo večno bivali” (glej Kerševan in Svetlič, 2003:90).

6. 1. 2. Poslovno bančništvo

Islamsko pravo prepoveduje obresti. Ribā pomeni neupravičeni zaslužek. Obresti med drugim predstavljajo neupravičeni zaslužek. Islamske banke poslujejo v skladu z islamskim pravom. **Kardu I hasen** imenujejo osnovno obliko brezobrestnega posojila. Če ne obstajajo obresti tudi depoziti bančnih komitentov niso obrestovani. Islamske banke upravljajo osebne račune in varčevalne račune komitentov. Osebni računi ne prinašajo zaslužkov, medtem ko je na podlagi varčevalnega računa komitent upravičen ali do gotovinskega nadomestila, ki je del dobička banke in se izplača na koncu finančnega leta ali do bonitet, ki jih ponudi banka komitentu. Varčevalec je udeležen tudi v izgubi banke. Islamske banke imajo vlogo finančnega posrednika med varčevalci in potrošniki. S posredovanjem finančnih sredstev ustvarjajo prihodke. Alternativno obresti predstavlja udeležba v dobičku/izgubah, ki jih prinašajo finančni posli in brezobrestni krediti. **Mušāreka** je oblika finančnega posla, kjer banka in komitent vlagata kapital. Banka in komitent proporcionalno delita dobiček ali izgubo. Tovrstne posle uporabljajo pri investicijskih projektih ali pri nakupu premičnin in nepremičnin. **Mudareba** je oblika finančnega posla, kjer banka financira celoten poslovni projekt, medtem ko komitent zagotavlja uresničitev projekta. Stranki se dogovorita o delitvi dobička ali izgube. V primeru izgube komitent ne izgubi kapitala – v tem primeru ga izgubi banka – ampak vložen trud. Zato je v primeru dobička banka upravičena do deleža dobička. Islamske banke poznajo **manipulativne stroške** in **indeksacijo bančnih vlog ali avansov**. Islamske banke ponujajo **lizing** ali **finančni zakup**, kjer banka kot ponudnik zakupa zadrži lastništvo nad predmetom zakupa, zakupnik pa mora plačevati zakupnino za zakupni predmet. Gre za časovno opredeljene pogodbe. **Licitiranje investicijskih projektov** je oblika srednje oziroma dolgoročnega financiranja. V tovrstnih projektih banka vstopa v konzorcij z drugimi finančnimi udeleženci. K projektu pristopi(jo) najboljši ponudnik(i). Za potrebe tekočih vlaganj podjetij banke ponujajo finančni instrument, imenovan

bej' muedždžel ali **murabeha**. Podjetja z bančnimi sredstvi kupijo blago. Podjetjem je na voljo odlog plačila v obliki obročnega odplačila ali pavšala oziroma povprečnine. Takšna finančna oblika vsebuje dogovorjen oziroma fiksni odstotek dobička banke. Mnogi med islamskimi pravniki se hudujejo nad tovrstno finančno prakso, saj ruši temelje brezobrestnega poslovanja.

6. 2. ZAVAROVALNIŠTVO

Zavarovalništvo predstavlja kamen spotike med obstoječimi islamskimi pravnimi šolami. Zavarovalne pogodbe vsebujejo prepovedane elemente, kot so ribā, garare (tveganje) in džuhāle (negotovost). Po mnenju nekaterih pravnikov so zavarovanja dopustna, če v zavarovalnih pogodbah nastopajo elementi zrelosti in sodelovanja. Spet drugi pravijo, da je kolektivno zavarovalništvo edina dopustna oblika islamskega zavarovalništva. Vsak zavarovanec je delničar zavarovalnice in zato nosilec njene poslovne politike. Dobički takšne zavarovalnice se delijo med delničarji. Saudova Arabija in njej podobne države zavarovalništvo prepovedujejo.

6. 3. DELNIŠKI TRG

Večina islamskih držav dovoljuje trgovanje z delnicami na delniških trgih. Islamske pravne šole imajo različna stališča do trgovanja z delnicami. Eno izmed stališč je, da islam prepoveduje špekulativne transakcije. Spet drugi dovoljujejo tovrstno ekonomsko vedenje. **Bej' selem** smatrajo za legitimno ekonomsko vedenje in pomeni nakup blaga po vnaprej dogovorjeni ceni, čas dobave blaga pa je postavljen v določen prihodnji čas. Gre za dovoljeno transakcijo, ki se uporablja tudi za področje trgovanja z delnicami (glej Nomani in Rahnema, 1996:158 in Sadeq, 1996:244).

6. 4. ISLAMSKI DAVČNI SISTEM: ZAKAT IN HUMS

Šarija narekuje, kako financirati temeljne potrebe muslimanov. Islamsko pravo razlikuje med davki (sadaqatu-l-wadžiba) in prispevki (sadaka nāfila). V prvo

kategorijo davkov spadata zekat in hums. Sodobne islamske države so ju vključile v davčni sistem. **Zakat** je miloščina in pomeni pomoč bogatega revnemu. Je eden od petih stebrov islama oziroma verskih dolžnosti muslimana. Zakat je 2,5-odstotna davčna stopnja, ki se obračuna od prihrankov, dohodkov in imetja muslimanov. Z zakatom se obdavčuje tudi kapital, ki miruje več kot eno leto.

“2:177

Ni pobožnosti v tem, da (pri molitvi) obračate obličje proti vzhodu ali zahodu, pač pa so pobožni tisti, ki verujejo v Boga in poslednji dan, v angele in v Knjigo in v preroke in dajejo od svojega premoženja – pa naj (jim) bo (le-to) še tako ljubo – sorodnikom, sirotam, ubogim, sinovom poti, beračem, za (osvoboditev) sužnjev, opravljajo molitev, darujejo miloščino, izpolnjujejo obljube, katerim so se zavezali, so potrpežljivi v nesreči, stiski in vojni ujmi. Ti so pošteni in bogaboječi” (Kerševan in Svetlič, 2003:92–93).

Omenjeni verz je napotilo za plačevanje zakata poleg 82. verza 2. poglavja Korana.

Hums je 25-odstotna davčna stopnja, ki se odvaja v šiitsko državno blagajno. Obračuna se od dohodkov, ki jih šiiti zaslužijo pri gospodarjenju z naravnimi bogastvi in rudniki. Hums je namenjen revnim družinam, sirotam, ubogim in popotnikom, kot to narekuje naslednji verz:

“8:41

In vedite, od tega, kar zaplenite (v vojni), pripada ena petina Bogu in njegovemu Poslancu, pa (njegovim) sorodnikom, sirotam, ubogim in sinu poti! (Držite se tega), če ste verniki in verujete v tisto, kar smo oznanili našemu služabniku na dan odločitve, na dan soočenja obeh (vojska). Bog je vsemogočen” (Kerševan in Svetlič, 2003:166).

7. IDEALNA ISLAMSKA EKONOMIJA

Islamski ekonomisti pravijo, da naj bi bila idealna islamska ekonomija brez obresti (ribā), v bančništvu naj bi se uveljavil model delitve dobička, veljalo naj bi islamsko obdavčevanje (zakat in hums) in ekonomski subjekti naj bi se izogibali prekomerni potrošnji (isrāf).

Mnogi islamski ekonomisti celo menijo, da bi bila idealna islamska ekonomija uspešnejša v primerjavi z drugimi svetovnimi ekonomijami. V idealni islamski ekonomiji bi bili poslovni cikli manj izraziti zaradi:

1. ničte obrestne mere (ker ni obrestnih mer, ni investicijskih cikličnih gibanj),
2. direktnjše povezanosti varčevanja in potrošnje,
3. zakata, ki odvrča varčevalce od brezplodnega varčevanja (zakat se plačuje za sredstva, ki mirujejo več kot eno leto),
4. oblike finančnega posredništva (ekonomija bi bila manj izpostavljena likvidnostnim šokom; likvidnostni šoki ustvarjajo poslovne cikle; takšna ekonomija bi se osredotočala na vlaganja) in
5. manjše stopnje špekulativnih poslov (banke bi uporabljale mehanizem delitve dobička) (glej Nomani in Rahnema, 1996:160–161).

8. SKLEPNA MISEL

V diplomski nalogi je težko potrditi ali zavrniti hipotezo. Kljub temu mislim, da se islamski ekonomski sistemi v pomembni meri razlikujejo od slovenskega ekonomskega sistema in njemu podobnih sistemov. V diplomski nalogi sem prikazal bistvene značilnosti islamskih ekonomskih sistemov, ki jih ponovno poudarjam v sledečih točkah.

- Islamske države v izhodišču uporabljajo “versko” pravo v primerjavi s “sekularnim” slovenskim pravom. Islamsko “Božje” pravo opredeljuje politični ustroj države in njegovo delovanje, zato se ustroj nujno razlikuje od nam znanega.

- Islamsko “Božje” pravo narekuje vzpostavitev in delovanje islamskih ekonomskih institucij. Islamsko ekonomijo bistveno določajo interpretacije temeljnih pravnih virov (Koran, hadisi, soglasje islamskih pravnikov in sklepanje po analogiji pri sunitih ali razum pri šiitih), ki jih oblikujejo islamske pravne šole.
- Islamske ekonomske subjekte pri njihovem delovanju med drugim motivira želja služiti Alahu. Če musliman sledi Božjim besedam, sledi islamskemu pravnemu redu.
- Šarija na večih mestih poudarja obče dobro, ki ima prednost pred osebnim zadovoljstvom. To izkazujejo tudi razmišljanja islamskih ekonomistov (zlata etična pravila, muslimansko bratstvo).
- Aktivnost islamskih ekonomskih subjektov je odvisna od islamskega “verskega” prava, ki odreja načine delovanja teh subjektov. Pri šiitih uspešno upravljanje podjetja pomeni komunikacijo med vodstvom podjetja in šiitskimi pravniki. Islamskim ekonomskim subjektom je prepovedano špekulativno vedenje in kopičenje zalog. Zavedam se, da ljudje kršijo slovensko “posvetno” zakonodajo, slovenski verniki najverjetneje ne delujejo vedno v skladu krščanskimi Božjimi odredbami in to verjetno velja tudi za muslimane. Ni torej nujno, da muslimani vdano sledijo islamskim pravnim odredbam.
- Islamsko pravo (šarija) prepoveduje neupravičene zasluzke (ribā), kar se odraža v prepovedi obresti. Neobstoje obresti izkazuje islamski finančni sistem.
- Šarija nalaga davka zekat (sunitom) in hums (šiitom). Zavedam se, da gre še vedno za obliko davčnega sistema, ki ga pozna tudi slovenska ekonomija, a prej omenjena davka sta opredeljena v temeljnih islamskih pravnih tekstih in pritičeta le islamskim ekonomijam. Namen davkov je odpravljanje revščine v islamskih državah. Davkov, ki bi bili namenjeni izključno odpravljanju revščine, slovenska ekonomija ne pozna.
- Islamsko pravo nasprotuje predpisanim cenam, ki so del slovenskega vsakdana. Slovenec ali Slovenka se o ceni blaga načeloma ne moreta pogajati, medtem ko se muslimani o ceni pogajajo (barantajo). Omenjeno značilnost lahko opazite ali prakticirate v islamskih državah.
- Katere naj bi bile temeljne potrebe slehernega Slovenca, ki naj bi jih pomagala uresničiti tudi država? Ne vem. Temu nasprotno, islamsko pravo opredeljuje pet temeljnih potreb vsakega muslimana in sicer: potrebo po ohranitvi življenja,

potrebo po veri, potrebo po razumu, potrebo po potomstvu in potrebo po lastnini. Nekateri islamski pravniki in ekonomisti tem potrebam dodajajo še druge.

- Šarija prepoveduje prekomerno potrošnjo muslimanov (isrāf, itfār in tebzir), a tudi skopost. Zaželjena je zmernost.
- Nekateri islamski pravniki pravijo, da ekonomski problem v islamskem svetu ne obstaja. Ne obstaja torej neskladje med potrebami/željami posameznika in njegovim omejenim dohodkom (mikro gledanje) in ne obstaja omejena količina produkcijskih sredstev, kot so zemlja, delo in kapital (makro gledanje).
- Nega telesa, njegovo krašenje in oblačenje muslimanov sta posebna in to se odraža tudi v ekonomiji.
- V islamskem svetu drugače merijo čas, praznujejo druge praznike, kar vpliva tudi na ekonomsko aktivnost/neaktivnost muslimanov.

To široko zastavljeno diplomsko nalogo bi v prihodnosti morali dopolniti s poglobljenimi študijami islamskega ekonomskega prostora, najbolje v islamskih državah samih (v okviru slovenske univerze, diplomacije, s pomočjo slovenskih ekonomskih subjektov, ki tam že delujejo in podobno). Poudarjam, da so zaradi širine diplomske naloge v njej možne netočnosti. Upam, da mi jih bodo bralci odpustili. Upam tudi, da s pisanjem nisem na kakršenkoli način užalil tu živečih muslimanov oziroma muslimanov na splošno.

S pisanjem diplomske naloge sem želel preseči trenutni prepad med muslimani in slovenskim življenjem – najverjetneje je “kopija” vsiljenega globalnega prepada –, izraža pa se v medijskem poročanju in kot posledica tega v stereotipnih pogovorih Slovencev. Med drugim ga narekujejo določeni svetovni mediji oziroma njihovi lastniki, ki tako uresničujejo svoje ozke interese. Mislim, da se je slovenska javnost nekritično postavila na stran, ki ne teži k sožitju različnih si ljudi. Seveda so v slehernem času in prostoru izjeme, ki vselej gradijo in bodo gradile mostove.

LITERATURA:

SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

1. Al-Harran, Saad, Mustafar Zakaria in Haniza Khalid (1996): Islamska strategija marketinga: iskorjenjivanje siromaštva u ruralnim područjima Malezije. Rijaset Islamske zajednice u BiH, El-Kalem, Sarajevo. Naslov originala: Islamic Marketing Strategy: Eradicating Rural Poverty in Malasya.
2. Al-Mansour, Natalija (2003): Podoba žensk v arabskih medijih: primer egipčanskih tiskanih medijev. Diplomsko naloga, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
3. Bećirović, Zijad (2001): Tržno in poslovno komuniciranje skozi prizmo islamskega prava. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
4. Bratož, Peter (2003): Značilnosti pogajanj v arabskem svetu. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
5. Černe, France (1983): Ekonomski sistemi in ekonomski problemi. Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Ljubljana.
6. Južnič, Stane (1978): Socialna in politična antropologija. Partizanska knjiga, Ljubljana.
7. Južnič, Stane (1998): Človekovo telo med naravo in kulturo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
8. Kerševan, Marko in Svetlič, Nina (2003): Koran. Cankarjeva založba, Ljubljana.
9. Kovač, Bogomir, Šušteršič, Janez in Jazbec, Boštjan (1992): Makroekonomija: vaje. Opcija, Kamnik.

10. Kračun, Davorin in Festić, Mejra (1999): Osnove ekonomske teorije. Univerza v Mariboru, Ekonomska – poslovna fakulteta Maribor.
11. Lah, Marko (2002): Temelji ekonomije. Fora, Ljubljana.
12. Lapidus M., Ira (2002): A History of Islamic Societies. Cambridge University Press, second edition.
13. Maqsood, Ruqaiyyah (1994): Islam. Hodder and Stoughton, Teach Yourself Series.
14. Mulahalilović, Enver (1989): Vjerski običaji muslimana u Bosni i Hercegovini. Sarajevo.
15. Nomani, Farhad in Ali Rahnema (1996): Islamski ekonomski sistemi. Rijaset Islamske zajednice u BiH, El-Kalem, Sarajevo. Naslov originala (1994): Islamic Economic Systems. Zed Books Ltd, London in New Jersey.
16. O'Brien, Joanne in Palmer, Martin (1999): Atlas verstev sodobnega sveta. Družina, Ljubljana.
17. Polajnar, Barbara (2003): Diplomatske misije Republike Slovenije. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
18. Prašnikar, Janez (1994): Uvod v mikroekonomijo. Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
19. Sadeq, AbulHasan M. (1996): Finansiranje ekonomskog razvoja: islamski i klasični pristup. Rijaset Islamske zajednice u BiH, El-Kalem, Sarajevo. Naslov originala (1992): Financing Economic Development: Islamic and Mainstream Approaches. Longman Malaysia.

20. Sadeq, AbulHasan M. in Aidit Ghazali (1996): Pregled islamske ekonomske misli. Rijaset Islamske zajednice u BiH, El-Kalem, Sarajevo. Naslov originala (1992): Readings in Islamic Economic Thought. Longman Malaysia.
21. Sever, Nina (2002): Položaj ženske v islamu. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
22. Sfiligoj, Nada (1994): Temeljna načela delovanja sodobnega tržnega mehanizma. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana.
23. Smrke, Marjan (2000): Svetovne religije. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
24. Snoj, Marko (1997): Slovenski etimološki slovar. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
25. Splichal, Slavko (1997): Javno mnenje. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
26. Tahir, Sayyid, Aidit Ghazali in Syed Omar Syed Agil (1996): Pregled mikroekonomije: islamska perspektiva. Rijaset Islamske zajednice u BiH, El-Kalem, Sarajevo. Naslov originala: Readings in microeconomics: an Islamic Perspective.
27. Tavzes, Miloš (2002): Veliki slovar tujk. Cankarjeva založba, Ljubljana.
28. Urh, Polona (2003): Podobe islama v časniku Delo. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

ČLANKI V ZNANSTVENIH REVIJAH, ZBORNIKIH IN ČASOPISIH

1. Bećirović, Zijad (2002): "Islamska različica odnosov z javnostmi". Teorija in praksa, 39, 3, str. 374–382.
2. Bećirović, Zijad (16. 7. 2004): "Na kavi v Bagdadu (1)". Žurnal, str. 20–21.

3. Čakarić, Maja (16. 10. 2004): "Verski center za manj stereotipov". Delo, str. 6.
4. Jančič, Zlatko (1995): "Ustavite reklamo!". Marketing Magazin, avgust/september, str. 24–25.
5. Štaudohar, Irena (19. 3. 2004): "Mostove rušijo tepci in fundamentalisti". Žurnal, str. 34–35.
6. Rebernik, Jadranka (2. 7. 2004): "Priče smo koncu naše civilizacije". Žurnal, str. 44–45.
7. Jančar, Drago (10. 1. 2004): "Zvoniki in minareti". Delo, str. 32.
8. Soban, Branko (10. 1. 2004): "Kadar so besede prepovedane, tedaj spregovorijo roke". Delo, str. 20–21.
9. Soban, Branko (13. 3. 2004): "Sem proti islamizaciji Zahoda. Moj cilj je modernizirati islam". Delo, str. 4–6.

INTERNETNI VIRI

1. Urad vlade Republike Slovenije za verske skupnosti [URL: <http://www.gov.si/uvs/frames2.htm>], 31. 10. 2004.
2. Statistični urad Republike Slovenije [URL: http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati_html/SLO-T-08SLO.htm], 31. 10. 2004.
3. Gospodarska zbornica Slovenije [URL: <http://www.gzs.si/Nivo3.asp?ID=14516&IDpm=6075>], 31. 10. 2004.
4. Zakon o zunanjih zadevah (ZZZ-1), 2001 [URL: http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html], 31. 10. 2004.